

Hər gün ömürdən gedir

Proloq

Bizim göylərdə uçanda təyyarədən aşağı baxsanız görürsünüz Xəzər qollarını geniş açacaq Abşeronu əziz övladı kimi öz bağına basıb.

Bu yarımadanın zümrüd meşələri güllü-çiçəkli yaşıl məxmər yamaqları, zirvəsi dumanda, buludlarda gizlənən dağları, qijiltılı çaylar axan dərələri, yarğanları, insanı valeh edən mənzərəli yerləri o qədər də çox deyil. Lakin Abşeron Azərbaycan torpağının başqa guşələrinə bənzəməz. Buradakı qədim kəndlərin, köhnə bağların özünəməxsus ecazkar gözəlliyi təmiz qum üstə sərilmiş üzüm tənəkləridir; pərakəndə əkilmiş meyvə ağaqlarıdır, bir də həyətlərdə ucalan astarı ağ, üzü yaşıl atlas yarpaqlı qovaqlar, çinarlardır. Şıltaq Xəzər kimi yarımadanın da təbiəti sərt və dəyişkəndir. İllah, xəzri əsəndə üzünü görmə! Ağaqları az qala kökündən qoparıb çıxarmaq istəyir. Quşlar havada uça bilmir. Xəzəllər göyə sovrulur... Tələtümə gələn dənizdə min-min ağ köhlən atlar şahə qalxaraq sahilə çapır. Bağlar, həyətlər tanınmaz şəkllə düşür. Sonra yağış çiləyib xəzrinin hirsini soyudanda, yaxud asta gilavar başlayanda ətrafda həlim bir sakitlik, asudəlik yaranır...

Yarımadanın kəndlərində yaşayanların xasiyyəti də mülayim deyil. Onlar adətən ucadan və sərt danışirlar. Sözü, kimliyindən asılı olmayaraq şax adamın üzünə deyirlər. Dalda qiybət qırmaq, gileylənmək kişilərin təbiətinə yaddır. Onlar ac qalarlar, əyilməzlər. Bəzən hap-gopları olsa da yaltaqlıq bilməzlər. Ailə, namus, qeyrət bu yerlərin başıpapaqlıları üçün Allah qədər müqəddəsdır.

Qocalar, ahıllar arvadlarını, qızlarını mümkün qədər örtülü saxlarlar. Bu əvvəllər belə olub, indinin özündə də belədir. Hətta bu gün də çadra örtən arvadlara rast gəlmək olar. Kişilərin, cavanların hamısı biğ qoyar və sonradan onu qırxdırmağı eyib sayarlar. Eləsinə kənardan rişxəndlə baxarlar, şəbədə edərlər. Qalstuk bağlamaq, şlyapa qoymaq isə bu yerlərdə heç əvvəldən dəbdə olmayıb.

Abşeron adamları səxavətli olurlar. Evlərinə pənəh gətirəni qapıdan qaytarmazlar. Fağıra, kasıba əl tutmağı özləri üçün savab bilərlər. Kənd qırağındakı quyunu, yol kənarındakı əncir, tut ağaqlarını ehsan elan etmək bu tərəflərdə qədimdən adətdir.

Küçədən ötən yolçular həmin yerlərdə ləngiyərək atlarını sular, arabanın, qazalağın içində dikəlib budaqlarda saralmış əncirdən, şirələnmiş tutdan yeyər, ev sahibinin valideynlərinə rəhmət söyləyərlər...

Həyətlərdə quyular üstə ucalan və çox vaxt səssiz-səmirsiz hərlənərək hovuzlara, çənlərə, ləklərə su vuran nasoslu yel dəyirmanları da Abşeron kəndlərinin yaraşığıdır. Vaxtı ilə burada gözü bağlı atların, uzunqulaqların qoşulduğu dəmir "dolamaçalar" var idi. Mal dərisindən hazırlanmış iri dollarla dərin quyulardan birdəfəyə on beş-iyirmi vedrə su çıxarıb novlara əkin sahələrinə, hovuzlara və qara neftlə işləyən hamaların qazanxanalarına axıtmaq üsulu artıq köhnəlib dəbdən düşmüşdür.

Abşeron bir cəhətdən Təbrizə oxşar. Buranın da cavanları, ahılları savadından, peşəsindən asılı olmayaraq şair təbiətlidir. Elə kənd tapılmaz ki, onun qəzəl yazanları, şer qoşanları, bədahətən meyxana deyənləri olmasın. Hamısı da əruza mübtəladır.

Bu yerlərdə toylara, şənliklərə aşıq çağırmaq dəb deyil. Ancaq şadlıq məclisləri dünyasında muğamatsız keçinməz. Nardaran kəndində isə hər oxuyanı bəyənməzlər. Bu əvvəllər belə olub, indinin özündə də belədir. Çox vaxt məşhur xanəndələr beəl ora getməkdən boyun qaçırlar: “Nardaranlıların arasında ala qarğa balalamaz!” – deyirlər. Çünki muğamatın bütün dəsgahlarından, təsniflərindən xəbərdar olan, əruz vəznində oxunan qəzəllərin incəliklərini bilən kənd sakinləri tutduqları nöqsanları söyləməkdən çəkinməzlər... Xanəndə razılaşmayıb özünü doğrultmaq üçün nala-mıxa vuranda ona “vedrə bağlarlar”...

Abşeron camaatı qırxıncı illərə qədər rüşvət anlayışının nə olduğunu bilməzdi. Pul gücünə vəzifə almaq, məhkəmədən adam qurtarmaq, instituta tələbə qəbul etdirmək kimi nadürüst əməllər sonralar meydana çıxdı. Həm də bu “vəba” bəzi rayonlardan xərcəngsayağı ayaq açıb əvvəlcə Bakıya və təcridcən ətraflarına yayıldı. Qabaqlar həkim uzun zaman xəstəyə xidmət göstərüb, onu öz dava-dərmanı ilə sağaldandan sonra bəzən evinə uşaqla ya bir dəskirə* (kiçik səbət) yumurta, iki-üç dənə çolpa və yaxud da ən çoxu yarım şaqqa qoyun əti pay göndərirdilər. Bununla “doxturun borcundan” çıxardılar. (İndi həkimlər xəstənin dərdindən çox onun adamının kim olduğu ilə maraqlanırlar...)

Həyatın müqəddəslikdən saxtakarlığa yuvarlanması ən dəhşətli tənəzzüldür! Bu, bəşəriyyətin əsrlərdən zəmanəmizədək qoruyub saxladığı mənəvi nemətlərin elə darmadağın olunmasıdır ki, onu sonradan bərpa etmək qeyri-mümkündür!

Eh!... Abşeron bağlarının bir “gəl! gəl!” – deyən dəsgahlı çayları vardı ki!..

Yan-yana cərgələnən pəncə yarpaqlı nəhəng əncir ağacları sanki boy atmağa, şaxələnməkdə, bəhər verməkdə bir-biri ilə bəhsə girərdilər. Onların meyvəsini yeməklə, pay-puş aparmaqla, doşab, riçal bişirməklə qurtarmazdı. Təzəcə dəyən əncirlərə diqqətlə baxanda göyçək qız sifətini xatırladırdı; adamın dərməyə heyfi gələrdi. Bir az da ağacda qalıb saralandan sonra dodağından bal damardı. Əlçatmaz budaqlarda dimdikləyib quşların yarımçıq qoyduqları belə həl əncilləri uşaqlar, qocalar daha çox xoşlayardılar.

Yaşıl əjdaha görkəmli meynələrin pırpızlaşmış qol-qanadları gah dikəlib təzədən aşağı əyilər, gah da mirvari dənəli isti tum üstə qıvrılaraq uzanırdı. Kəhrəba salxımların şəffaf gilələrindən işıq gələrdi. Yeyəndə diş altda şabalıd kimi partlayardı; ağzında bal dadı, təzə doşab ətri hiss edərdin.

Onda belə idi Abşeronun bağları... Puşras xal salandan sonra kişmiş yetişərdi. Növbə qara şanıya, sarıgiləyə, şirəyiyə, ağ şanıya çatanda mövsümün “kəllə-növbət” çağları başlardı. Qum elə qızardı ki, ayaqyalın gəzmək olmazdı, isti yandırardı, ahar elərdi. Sentyabr aylarında həyətlərdə, evə yaxın yerlərdə bağların “sonbeşikləri” olan nar, heyva, alma, şaftalı ağaclarında asıla qalan müxtəlif biçimli, biri digərindən ləzzətli, rəngbərəng meyvələr uzaqdan göz oxşardı...

O zaman torpağa vurğun daimi bağ sahibləri bir-iki gözlü sadə daxma ilə kifayətlənərdilər. Onların yeganə təmtərağı ancaq əkib-becərdikləri sahənin məhsuldarlığında, meyvələrin ləzizliyində və bir də yaylaq sandıqları bu yerin səfasında olardı. Bağda dəbdəbəli, çoxotaqlı, döşəməsi parketli, mətbəxi, hamamı kəşanlı imarətləri dövlətlilər, harınlar tikdirərdilər. Bu əvvəllər belə olub, indinin özündə də belədir!

Çox qəribə, unudulmaz çağları vardı Abşeron bağlarının.

... Bir də görərdin ki, qoca sarvan, qumlu yollarda arxasınca gəzdirdiyi qoşa güvənli cəhəzsiz dəvənin ovsarını çəkərək ətrafa səs-küy salıb çıxırır; sabah ertədən kəsəcəyi heyvanı nümayiş etdirir, ətini satmağa müştəri toplayır. Bağlara əks-səda düşür:

– Ay yağlı dəvə əti alan! Qutablıq! Yağlı dəvə əti!...

Evlərdən, həyətlərdən yola çıxanlar sarvanı ləngidib əvvəlcə salamlaşar, sonra sifariş verərdilər:

- Mənə hürgücündən on girvənkə.
- Bizə beş-altı kilo yağlı yerindən.
- Bir o qədər də mənim üçün...

Dəvə sahibi deyilənlərin heç birini yazmazdı, hamısını yadda saxlardı.

Hələ diri ikən ətinin satıldığını fəhmlə duyan bu nəhəng gövdəli, zərif ürəkli heyvan tezliklə kəsiləcəyini bildiyindən nəərə çəkib ağlardı, gözündən torpağa gildir-gildir yaş tökülərdi. Dəvəni dövrəyə alan uşaqlar kövrələrdilər. Hətta bəzisinin hönkürtüsü eşidilərdi...

Sabahısı bağlara qonaqlar yığışar, mətbəxlərdə, həyətlərdə sac üstündə bişən yağlı qutabın iyi ətrafı bürüyərdi...

1938-ci il öz gəlişi ilə Abşeronu qasırğa gətirdi... Bağlar saraldı... bağlar soldu... bağlar mucul oldu... Sahibindən yetim qalan baxımsız bağlar dağa döndü...

Vaxt keçdi, zaman dolandı, bakılılar “Sarı sabahı əncirlə”, “Maştağa şanı”na, “Təbrizi ağ tuta” həsrət qaldılar. Abşeron düzənliklərində səpələnmiş üzümlüklər, meyvəliklər isə artıq öləzimdə idi. Bağ sahələri mənədcərə çevrildi. Yaşıl ağacların cansızları məhv oldu, nəhənglərinin yerində onların sklet heykəlləri yarandı. Evlərin çoxu daş qalağına çevrildi. Suyu sovulmuş quyuları qum basdı, üstündə alağ, ot bitdi.

Sən demə, bağlar tək torpağın şirəsindən deyil, insan əllərinin hərərətindən də qidalanırmış!...

...Abşeron parça-parça təzədən adamlara paylandı. Bu dəfə Həsənin xarabaya dönmüş yerini Hüseyinə, Hüseyinin bərhad olmuş bağını Həsənə verdilər. Təzəhəvəs sahiblər ilk aylar qızğın zəhmətə qatlaşdılar. Bellər, kərkilər, yozanlar, çənglər işə düşdü. Yatmış torpaq diksinərək oyandı. Evlər ucaldı... quyular təmizləndi... Tinglər basdırıldı, sulandı... Mərzlər, çəpərlər qaydaya salındı... Günəş yerə baxıb gülümsədi. Bağlar cücərməyə, dirçəlməyə başladı. Lakin Abşeronun əvvəlki siması dəyişdi. Onun sakinləri kimi tikililəri də, nəqliyyatı da başqalaşdı. At,

qazalaq, araba gedən qumlu yollara asfalt döşəndi, maşınlar şütüdü. Bağlarda, əcnəbi müsafirlər kimi gəldi-gedər meyvəsiz ağaclar, bəzək kolları peyda oldu. Bir vaxt öz şirinliyi, tamı, ətri ilə adı dillərdə gəzən “Corat qovunu”, “Maştağa şanı”, “Zirə qarpızı” azaldı və sonralar tamam yoxaldı. Torpaq öz itirdiyinə təəssüflə köks ötürdü. Bu nadir nemətlərin qədrini bilməyən naşı bağ sahibləri isə əsla heyfsilənmədi.

Aylar, fəsillər, illər bir-bir gəlib keçdi...

Abşeron təkcə gözəlliyini deyil, bərəkətini də itirdi. Boy atmaqda, şaxələnməkdə, bəhər verməkdə bir-birilə bəhsə girən o nəhəng ağaclar, yaşıl əjdaha timsallı meynələr... Hamısı, hamısı cılızlaşdı və gördüyünüz günə düşdü.

Əvvəllər belə olmayıb, indi belədir bizim qədim bağlar...

1

Gözəl yaz səhəri idi. Sübhün gözü indicə açılırdı. Üfüqdə fəcrin qırmızı-qızılı və mavi çalarlarından yaranmış füsunkar mənzərəni seyr etdikcə ürəyə fərəh süzülürdü. Torpaqdan baş qaldıran körpə, zərif otlar günəşin ilkin, ılıq şüalarını ana südü kimi əmirdi, havadan baharın ətri duyulurdu. Bağlararası qumsal düzənliklərdə hara baxırınsa, hər tərəf dalğası çəkilməmiş sahil tək hamar, ləpəsiz və sakit idi. Lap uzaqlardan təkəm-seyrək xoruz banı eşidilirdi.

Qoşa sütunlu eyvanın hündür səkisi üstə dayanmış Seyfəl bu yerləri birinci dəfə görmüş kimi tamaşasından doymurdu. O, ilin bütün fəsillərində, aylarında bağda olmuşdu. Ancaq heç vaxt bugünkü ləzzəti almamışdı.

Dünən Seyfəl yeganə oğlu Şəfiqi evləndirmişdi; Bakının “Səadət sarayı”nda təmtəraqlı toy eləmişdi. Şənliyə qohumlar, dostlar, yaxın qonşular gəlmişdilər. Axşamdan xeyli keçənədən yeyib-içmişdilər... musiqiçilər çalmışdı... oynamışdılar. Məclis dağılından sonra arvadı Müşfiqə xanım ilə birlikdə gəlini, bəyi evə gətirmişdilər. Üzlərindən öpüb onlara xeyr-dua vermişdilər. Və əvvəlcədən qərarlaşdıqları kimi adət üzrə bir neçə günlüyə cavanları ikilikdə qoyub gecəyənən bağa gəlmişdilər...

Burada onların qabaqlarda olduğundan daha yaxşı şəraitləri vardı. Dünən gəlinin cehiz gətirdiyi mebelləri üçotaqlı mənzildə yerbəyer elədikdən sonra öz köhnələrini bağa aparmışdılar...

Seyfəl yorğun və yuxusuz olmasına baxmayaraq gecəni rahat yata bilmədi. Qıçı sancırdı. Lap erkən oyandı. Müşfiqəni oyatmasın deyər əhmalca geyindi, pencəyini çiyinə salıb eyvana çıxdı.

Hər il Bakıda istilər düşəndə onlar kənd yaxınlığındakı, yaylaq sandıqları bu doğma yurda köçürdülər. Ər-arvad üç ay sərəsər burada yaşayırdılar. Müşfiqə müəllimə idi. Məktəblilərin yay tətili istirahət üçün ona kifayət edirdi.

Seyfəl isə məzuniyyəti qurtarandan sonra səhər işə gedib axşama yenə bağa qayıdırdı. Hərdən şənbə, bazar günləri şəhərin səs-küyündən, bürkülü havasından qaçan Şəfiq də o vaxt nişanlı olduğu Fidanı götürüb, atasının “dədə-baba kondinsioneri” adlandırdığı həyətdəki

çinarın sərinliyində dincəlməyə gəlirdi. Ağacın uca budağından asılmış yellənçəyə qoşa minərək “Quy... ha... qu!” deyərək havada o baş-bu başa uçurdular. Arada fürsət tapınca, Şəfiq ata-anasından xəlvəti dodaqlarını Fidanın sifətinə yaxınlaşdırıb onun yanağından, alnından, gözündən öpürdü... Həyətdə yaranan şənlik səmindən, gürşad qəhqəhələrdən qocalar fərəhlənərdilər.

Seyfəl zənbilini götürüb kənd bazarına yollanırdı. Müşfiqə xanım nahara, şama ləziz xörəklər bişirməyə tədarük görürdü.

Fidan hər dəfə onlara gələndə Seyfəl üzümün ən yaxşı salxımlarını, meyvələrin ən qəşəngini dərib süfrəyə qoyurdu. Qadın, oğlunun nişanlısına bağlarını tərifləməkdən usanmırdı:

- Vallah, billah, ay Fidan, bizim bu Maştağa bağlarının, göz dəyməsin, misli-bərabəri yoxdur. Torpağı bərəkətli... havası səfali... adamları nəcib. Bax... mən Seyfəllə neçə yol Pirşağı, Bilgəh, Nardaran, canım sənə desin, Buzovna bağlarında olmuşam. Oralar da pis deyil, ancaq bizimkilərə çatmaz. Yox a... Sən nə danışırısan... harda var Maştağanın ağ şanı? Sarı ənciri... həyətlərdə əkilən turşməzə pamidoru?.. Nazik qabıqlı badımcanı?..

Arvadın dediklərini eşidən Seyfəl də başını tərpedərək kənardan onun sözlərini təsdiq elərdi:

- Elədir, qızım... hələ buralarda bir qovun-qarpız əmələ gələrdi ki... nə deyim?.. Bıçağı toxunduran kimi şaqqıltı ilə çatlardı. Kəsərdin – şirin, bal kimi! Fikir verən olmadı, naxələflər itirdilər tumunu. Bu torpağın qədrini bilmədilər. Mən bir Maştağanı iki Kislovodska dəyişməyəm.

İndi o, bağların sərin, təmiz havasını ciyərlərinə çəkdikcə bir daha bunun şahidi olurdu.

Həyətdə, evin qabağındakı çarhovuza və böyük çinarın ətrafına ötən ilin xəzan yarpaqları səpələnmişdi. Qonşunun damı üstədən keçən qoşa elektrik məftillərinə bahar muştuluqçusu qaranquşlar qonmuşdu. Üzbəüzdə, hamamxana ilə yanaşı neçə illərdən bəri qoyun-quzuya, ata, inəyə həsrət köhnə tövlə qəribşeyirdi. Bu həyəti, səliqəli ev-eşiyi Seyfəlin atası yaratmışdı. Sahəsindəki meyvə ağaclarını, üzüm tənəklərini öz əlləri ilə əkib-becərmişdi. Ailəsi ilə yay-qış burada qalardı. Arı kimi zəhmətkeş olan Əziz kişi vaxtı ilə bu məndəcar yerin cücaqlığını bildiyindən daş-kəsəyini yaşıllığa çevirmişdi, üzümlük salmışdı, meyvə ağacları əkməmişdi. Üçüncü nəsil idi ki, bağın səfasını görürdü, barını yeyirdi... İndi onun nəvəsi; Seyfəlin oğlu memardı. Hələ çox cavan olsa da, Bakıda ucalan neçə-neçə yaraşlıq imarətlərin, bağların, parkların layihəsini vermişdi. Adam baxanda iftixar edirdi. Şəfiq fərasətli oğuldu, gecə-gündüz çalışırdı, baş sındırırdı, gələcək üçün böyük arzularla, ümidlərlə yaşayırdı... Gəlin də oxumuş qızdı. Şəfiqin institunu iki il ondan sonra bitirmişdi. Sənəti inşaat mühəndisi idi. İş zamanı tikinti sahələrində Fidanı tanımaq çətindi. Əynində tozlu-torpaqlı kombinzon, axşamacan daş-divarların arasında olurdu. Atası yaşında ustalara, bənnalara göstərişlər verirdi.

Bəs Seyfəl neyləmişdi? O nə qoyub gedəcəkdə? Otuz il “taksi” maşınında sürücü işləmişdi. Ömrünün tən yarısını tanımadığı sərnəşinləri şəhərdə o baş-bu başa daşımaqla keçirmişdi. Hamsı elə indidən unudulub getmişdi. Nə olsun ki, bir dəfə də qəza törətməmişdi, adı həmişə

yaxşı sürücülər cərgəsində çəkilməmişdi. Bəs altmış yaşlı bir kişinin həyatından nəslə yadigar nə qalırdı? Heç nə!.. İllərsə bir yerdə dayanmırdı...

Seyfəlin yadındandır: Təzə faytonları, qoşa atları vardı. Biri "Alov" idi, biri "Qətran". Bağın o başından onların kişnərtisi eşidiləndə adama necə ləzzət verərdi!..

İllər ötdü... Zaman dəyişdi... hər şey unudulurdu. Sahibindən yetim qalmış fayton isə indi də tövlənin bir küncündə qəribsəyirdi.

O günlər heç yaddan çıxardımı? Əziz kişi hər səhər yerindən qalxcaq əvvəlcə atların axurlarına arpa-saman tökər, sonra tövləni təmizləməyə başlardı. Bu onunçün bir növ adətə çevrilmişdi. Atları qaşovlayıb, barmaqları ilə yallarını darar, heyvanların üz-gözünü, sağrısını tumarlardı. Belə vaxtlarda həmişə onlarla danışardı.

– Gecə hava şaxta idi, sizə soyuq olmadı ki, mənim "Alovum", mənim "Qətranım?" – özü öz sualına cavab verərdi: – Yox... Əlbəttə yox. Siz ikiniz də qoçaqsınız... igidsiniz... Bərkdən-boşdan çox çıxmısınız...

Qıraqdən eşidən olsaydı, düşünərdi ki, Əziz kişi tövlədə kimlərləsə söhbət edir.

Eh!.. Ötən illərin köhnə xatirələri!..

Bəzən insan yeniliyə, mədəniyyətə qovuşduqca arxada qalan ibtidai, köhnə həyatın həsrətini çəkir, keçmiş günləri təzədən yaşamağı arzulayır...

– Ay Seyfi, nə dərin fikrə getmişən belə, – deyə Müşfiqə xanımın səsi onu şirin xəyaldan ayırdı.
– Çayın hazırdır, evə keçib içsənə.

– Hə... Bu dəqiqə.

Seyfəl quyu üstə yollandı. Çəkdiyi soyuq su ilə əl-üzünü yuduqdan sonra yenə həyəətə qayıtdı.

– Müşfiqə, elə xoş havadır ki, adam heç evdə oturmaq istəmir. Çayımı ver, burada, eyvanda içəcəyəm.

Seyfəl qarşısına kətil qoydu. Müşfiqə xanım süfrə saldı, çay, qənd gətirdi. Sonra özü də gəlib əri ilə yanaşı əyləşdi. Bir müddət heç biri dinmədi. Seyfəl haçandan-haçana stəkanını boşaldıb nə isə demək istədi, ancaq udqundu, danışmadı. Bunu arvadı da sezdi:

– Sən nəsə, sözlü adama oxşayırsan...

Seyfəli gülümsünərək ehmalca başını tərpətdi:

– Düz tapmısan, Müşfiqə, – dedi. – Bilirsən mən nə fikirləşirəm?..

O yenə susdu. Arvad oğrun nəzərlərini ərinin mis dərilili sifətində gəzdirdi, intizarla gözlədi. Seyfəlin dən düşmüş qalın qaşlarına, cod bığlarına diqqət yetirdi. Kişinin gicgahları tamam ağarmışdı. Keçən il o altmış yaşlı başa vurub təqaüdə çıxmışdı. Ancaq bədəncə gümrah

qalmışdı, hərəkətləri hələ cəld idi. Ətrafını xırda qırıqlar basmış gözləri nurunu itirməmişdi. Təkcə müharibədə yaralanmış sol qıçı ona narahatlıq verirdi.

– Bilirsən nə fikirləşirəm? – deyə Seyfəl bayaqdan əlində saxladığı boş stəkanı nəlbəkiyə qoydu. – Ay Müşfiqə, gəl biz daha... şəhər evimizə qayıtmayaq. Həmişəlik burda qalaq. Cavanlar da orda özləri üçün sərbəst yaşasınlar. Axı bizim nə vacib işimiz var şəhərdə?

Müşfiqə xanım hələ Seyfəlin bir sözünü iki eləməmişdi. İndi də dinmədi. Gözləri yol çəkdi.

2

Beş gündü bağda idilər. Seyfəl bir an sakit oturmurdu. Gah həyəət-bacada vurnuxur, ev-eşiyi, mətbəxi səhmana salmaqda Müşfiqəyə kömək edir, gah da tövlədəki köhnə faytonla əlləşirdi. Arada at yerinə ona özü qoşularaq həyəətə çəkir, ora-burasını düzəldir, xarab olmuş hissələrini təzələyir, çarxlarını çıxardıb yaylarını, oxlarını yağlayırdı. Seyfəl müharibəyə gedincəyədək atası bu faytonu işlədərdi. Onunla elektrik vağzalından yaxın yerlərə adam daşıyardı. Evin bazarlıq işlərini görərdi. Hərdən düşəndə toylardan qonşu kəndlərə gəlin də aparardı. Bu fayton Seyfəlin atası Əziz kişinin fərəhli məşğuliyyəti idi. Anası Xədicənin isə barmaqları qızıldı, evdə hana qurub gözəl naxışlı xalçalar toxuyardı; ilmələrinə, güllərinə baxanda adamın üzünə gülümsəyərdi. Bu sənətkar qarının sorağına uzaq-uzaq mahallardan gələrdilər... Ona sifarişlər verərdilər.

Xədicə hələ cavan vaxtlarında Əzizin faytonunun oturacaqları üçün hər yerin öz əndazəsində yaraşılıq payəndazlar, xalçalar toxumuşdu. Qayınanasının yadigarı olan o töhfələri Müşfiqə indi də köhnədən qalmış qurama yorğanların arasında nəftəlinləyib saxlayırdı.

Müharibə başlanan ili vəziyyət dəyişdi. Qarı hananı evdə üzü divara söykədi. Ancaq qoyunçulardan yun almaqda, onları yenə əvvəllərdə olduğu kimi darayıb əlvan rənglərlə boyamaqda davam etdi. O, adlarını bilmədiyi, üzlərini görmədiyi döyüşçülər üçün gecə-gündüz isti əlcək, corab toxuyurdu. Ayda, iki ayda bir hazır olan sovqatlarını Əzizin düzəltdiyi qutulara yığaraq, aparıb hərbi komissarlığa təhvil verirdi.

Müharibənin dəhşətləri bütün qapılardan içəri soxularaq evlərin yuxarı başında əyləşmişdi. Əziz kişiye də atları saxlamaq daha mümkün olmadı. Onları sovxozun istifadəsinə verdi. Faytonu isə... zamanın dəbdən düşmüş yadigarı kimi tövlənin bir küncünə çəkərək orada qorudu...

İndi o vaxtdan dünya silkələnib dəyişmişdi. Texnikanın yaratdığı inqilab atları, arabaları, faytonları yeni məişətə yabançı kimi sıxışdırıb yollardan çıxarmışdı... İş o yerə çatmışdı ki, şəhər uşaqları küçədə at, araba görəndə sevindiklərindən əl çalırdılar, atılıb-düşürdülər...

Seyfəl altmış illik ömrünün tən yarısını "taksi" maşınında sükan arxasında keçirmişdi. Səhərdən-axşama qədər şəhərdə fırlanıb hara getmişdisə, həmişə mənzil başına çatmağa tələmişdi, gördükləri də ani, ötəri olmuşdu. Heç vaxt getdiyi yollarda ətrafa tamaşa edə bilməmişdi. Rezin təkərlər üstündəki bu sürət günləri, həftələri, ayları gödəltmişdi, Seyfəlin ömrünü qısaltmışdı. Haçan qocalmışdı, bilməmişdi. Son zamanlar o, asudəlikdə torpağa ayaq basıb, tələsmədən yeriməyə, göz doymu yan-yörəsinə baxmağa daxili ehtiyac duymuşdu.

Seyfəl ancaq indi öz istədiyinə qovuşmuşdu; dəmir motora, rezin təkərlərə, sükana əlvəda deyib, istədiyi həyata qayıtmışdı.

Sabiq “taksi” sürücüsü qəribə hisslər keçirirdi. Elə bil o, otuz il sərasər şəhərin səs-küylü küçələri ilə maşını qovduqdan sonra gəlib Bakıdan çox da uzaqda olmayan bu səfəli, sakit guşəyə – mənzil başına çatmışdı. Daha bundan o yana gedəsi yeri yox idi. Qarşıda qumsal bağlar... “mavi dəniz...” nəhayətsiz üfüqləri...

Seyfəl hər işin ustası idi, faytona xırda-xırda əl gəzdirib nisbətən saz hala salmışdı. Qatlama çətrini, içərisinin yaşıl mahudunu, oturacaqlarını əvvəlcədən olduğu kimi səliqə ilə düzəltmişdi. Şam fənərlərinə qara lak çəkib təzələmişdi.

Müşfiqə bütün bunların necə əziyyətlə başa gəldiyini görsə də, işin nə ilə nəticələndiyini hələ bilmirdi. Düşünürdü ki, bəlkə əri faytonu kiməsə satmaq niyyətindədir. Ancaq inanmırdı. Seyfəl atasının yadigarını heç başqasına qıyardımı? Yox! O bunu etməzdi.

Müşfiqə xanım şahid idi: əri təqaüdə çıxıb maşınını təhvil verən günü evə necə pərişan gəlmişdi. Xeyli vaxt darıxmışdı, qaradiməz olmuşdu. Sonralar Seyfəl bunu az qala ağlamsınaraq arvadına belə izah etmişdi:

– Bilirsən, Müşfiqə, insan uzun illər alışdığı, öyrəşdiyi bir şeydən – istəyir canlı olsun, istəyir cansız, ayrı düşəndə kövrəlir. Bu da bir növ məhəbbətdir. Fikir verməsən, hər il bağdan keçəndə adam ağlamaq istəyir... Mən ömrümün yarısını sükan arxasında keçirmişəm. Motorun səsinə, təkərlərin qijiltisinə, hətta benzinin iyinə öyrəşmişəm. İndi birdən-birə bunlarsız elə bil nəyə çatışmır, ürəyim sıxılır... hərdən durub qaraja getmək istəyirəm; maşınımın ora-burasını silib təmizləmək, qapısını açıb içərisində əyləşmək istəyirəm. Düzdür, qışın soyuğunda, yağışlı, qarlı günlərində yaralanmış qıçımdan əziyyət çəkdiyim də az olmayıb. Ancaq...

Müşfiqə ərinin kövrəldiyini görüb ona ürək-dirək vermişdi:

- O vaxt Şəfiq də bunu başa düşmüşdü. Deyirdi, atam icazə versəydi pullarımızı yığıb ona bir “Jiquli” alardıq... Ayağını yerdən götürərdi...
- Yox. Gileylənməyimə baxmayın, daha bəsdir... Dincəlmək istəyirəm.

Eh!.. Seyfəl “taksi”də adamlar, üzlər görmüşdü ki!.. Yazılısaydı, qalın bir kitab olardı.

Bir axşam – onda yayın isti günləri idi. Şəhər adamlarının əksəriyyəti bağlarda, istirahət evlərində, yaylaqlarda dincəldiyindən “taksi”lərə müştəri azalmışdı. Seyfəlin iş növbəsinin qurtarmasına hələ saat yarım qalırdı. Bir azdan maşını aparıb parka qoyacaqdı.

Mərkəz küçələrdə hərlənirdi. Qarşı tində dayanmış iki nəfərin minik gözlədiyini görən Seyfəl ayağını əyləcə basdı, səkinin qırağına yan alaraq maşını saxladı. Həmin şəxslər irəli gəldilər. Gözündə qara çeşmək olan başını pəncərədən içəri saldı:

- Starik, bizi Bilgəhə apararsan? – soruşdu.

Seyfəl axşamlar, gecələr uzaq yerə gedən sərnəşini götürəndə əvvəlcə ona diqqətlə baxmağa, heç olmasa bir nişanəsini, əlamətini yadda saxlamağa adət etmişdi.

- Bilgəhə?..
- Bəli. Nədi ki? Fikrə getdin... Uzaqdı?..
- Yox... Keçin, əyləşin.

Onun qolunda göy sferblatlı yapon saati vardı. Bu axşam qaranlığında niyə gün çeşməyi taxmışdı, bilmədi. Yoldaşı özündən beş-altı yaş cavandı. Qapıları açıb biri arxada, digəri Seyfəlin yanına oturdu. Görkəmlərindən, danışdıqlarından dələduz adama oxşamırdılar.

Azacıq getmişdilər ki, dalda əyləşən göygöz cavan qarşdakı telefon köşkünə işarə ilə:

- Ay kisi, burda bes dəqiqə əylən – deyə “ş” hərflərini “s” kimi tələffüz edərək dilləndi və maşın dayanınca aşağı endi. O, telefonla harasa zəng çaldı, kiminləsə ikicə kəlmə danışaraq yenə kabinəyə qayıtdı.
- Gəldilər! – deyə sevincək halda yoldaşına eşitdidi. – Sənin adamiskən lap usaqdır ey... İyirmi bes yasındadı... çolpa!

Çox çəkmədi ki, böyründə dayandıqları hündür binanın həyətindən danışa-gülə çıxan qızlar tez-tələsik maşına təcildilər. İçərini kəskin ətir bürüdü. Hər ikisi göy cinsi şalvar və dikdaban qırmızı tufli geymişdi. Əyinlərindəki tül kimi nazik qolsuz, ipək koftadan bədənləri bütün çılpaqlığı ilə görünürdü. Qaraçəşməklə cavan qanrılıb müştəri gözü ilə arxadakı arıq, sarışın, “çolpaya” baxaraq Seyfələ əmr etdi:

- Starik, getdik!

Beş dəqiqə sonra şəhərdən ayrılıb geniş yola çıxdılar. Göygöz oğlan öz-özünə mızıldandı:

- Hə... demək belə-belə islər... – Və yanında küncə qısılmış döşü-başı açıq, dodaqları boyalı gombul qızdan soruşdu:
- Yaxsı, bu axşam planımız necədir?
- Restorandan çıxıb Jannagilin bağlarına gedəcəyik. Ata-anası Kislovodskidədir...

Sarışın qız rəfiqəsinin sözünə düzəliş verdi:

- Yesuntukidə.
- Onun nə mənası var? – deyə göygöz əlavə etdi. – Təki evləri bos olsun.

Sonrakı söhbətlərdən Seyfəl başa düşdü ki, yanında oturan hər kimsə, vəzifəli adamdır. Tanınmamaq üçün qara çeşmək taxmışdır.

- Mən heç sabah da evə qayıtmayacağam, – deyə o, arada gülə-gülə qızlara eşitirdi.
– “İki günlüyə Şamaxıya komandirovkaya gedirəm”. Arvada belə demişəm.

Gombul, yanındakı oğlanı öpə-öpə ona cavab verdi:

- Biz sabah səhər qayıdarıq, siz restorandan yemək-içmək götürüb o biri gecəni də Janna ilə qalarsız bağda. Ara xəlvət, tülkü bəy...İşıqları da yanmır...
- Lampamız var da... Amma, deyəsən neftimiz yoxdur.

Seyfəlin yanındakı qara çeşməkli yenə “adamişkəsinə” sarı çevrildi:

- Neftimiz yoxdur, lampaya araq töküb yandırırıq. Onun fikrini çəkirsən?..
- Necədir sənün üçün Janna? – deyə gombul, turac kimi qaqqıldadı. – Belə oğlanlar da var ey!..

Bayaqdan eşitdiyi bayağı, iyrənc söhbətlər, qondarma gülüşlər Seyfəli bezikdirmişdi. Qınayan olmasaydı, maşını saxlayıb onları yarı yolda düşürərdi. Ancaq... daha çox qalmamışdı, çatmışdılar.

- Ay kisi, sənə adres versək, sabah səhər dalımızca gələ bilərsən? – deyə başını gombulun çılpaq qolları arasından zorla xilas edən göygöz oğlan dilləndi. Seyfəl sözlərinə acılıq qataraq dilləndi:
- Xeyir! Gələ bilmərəm!!
- Niyə? – deyə qara çeşməkli ona sarı döndü. – Haqqını artıqlaması ilə verərik.
- Pulu bəyəm küçələrdən yığırsan?
- Gəlir də... Ordan... burdan...
- Əgər varın çoxdursa, xərclə bu ismətli, bu tərbiyəli xanımlar üçün!.. Mənə lazım deyil!

Seyfəl yaman əsəbiləşmişdi. Çırtma vursaydın qanı çıxardı. Oğlu yaşında cavanlar onun yanında hörmətsizlik edirdilər!

Göygöz donquldandı:

- Əvvəldən belə bilsəydik sənün masınına əyləsməzdik!
- Mən də belə bilsəydim, sizi heç maşınıma götürməzdim!

Restoranın qənsərində dayandılar. Qaraçeşməkli bir iyirmibeşlik çıxarıb onun üstünə atdı.

- Starik, sən gedə bilərsən!

Seyfəl sayğaca baxdı. Haqqını çıxıb pulun artığını qaytardı.

–Ay kisi, ancaq yaxsi tanimadin biz kimik! – deyə göy-göz aşığı enəndə söz atdı. – Yoxsa çasıb belə hörmətsizlik eləməzdin.

- Mən sizi çox yaxşı tanıdım! Hər kimsinizsə, dördünüz də bir yuvanın quşusunuz!

Maşın yerdən götürülüb geri dönərək sürətlə uzaqlaşdı... Bu əhvalat çoxdan, üç il əvvəl olmuşdu...

Şənbə günü axşamçağı qəfildən Fidanla Şəfiq darvazadan həyəətə girdi. Onları birinci görə Müşfiqə xanım oldu. Cəld irəli cumub oğlunun, gəlininin boynuna sarılaraq üzlərindən öpdü.

- Xoş gəlmisiz, ay bala. Necəsiniz? Yaman darıxmışdıq sizin üçün. Elə ürəyimə dammışdı ki...

Şəfiq anasının sözünü kəsdi:

- Sizə nə oldu bəs, bizi birdəfəlik atıb qaçdınız.

Səsə Seyfəl də gəldi. Oğlu ilə, Fidanla əl tutdu, keflərini xəbər aldı.

- Siz yoxlayanı yaxşıyıq, – deyə gəlin qaynatasına zarafatla cavab verdi.

Onlar danışa-gülə eyvana sarı addımladılar. Müşfiqə xanım samovara od salmağa hazırlaşanda Fidan irəli keçdi.

- Mama, sən zəhmət çəkmə, – deyərək kibriti ondan alıb öz işgüzarlığını göstərmək istədi. Seyfəl tövlənin dalına keçdi, doğranmış odun və çırpı gətirdi. Fidan tez-tələsik samovarı alışırdı. Əlləri qoynunda qıraqda dayanmış Müşfiqə xanım zənnlə gəlininə baxaraq gülümsədi. Fikirləşirdi: “Necə də Şəfiqə yaraşır!”

Fidan ucaboynu, şux qamətli qızdı. İri, ala gözləri şölə saçaraq alışıb yanırdı. Mərmər yanaqları, hamar alını, kaman kimi gərilməmiş qara qaşları vardı. Üzünü elə bil südlə yumuşdu. Qırmızımtıl ətli dodaqlarına daim bir təbəssüm çökmüşdü. Əyninə biçilmiş qəhvəyi yun paltarını sağrılarına, dolğun dik döşlərinə darısqallıq edirdi. Toydan sonra Fidan sanki bir az da gözəlləşmişdi, ətə-cana dolmuşdu.

- Mama, axşama nə bişirəcəksən bizim üçün? – deyə gəlin arada qayınanasına sarı dönərək şıltaqlıqla xəbər aldı. – Axı bu gün birinci gəlişimizdir...

Seyfəl qımışdı: “Bu nə şeytan qızıdır!” Müşfiqə Fidanın ərkəyanlığına sevindi:

- Xətrin nə istəsə, adına qurban! Plovla aran necədir?
- Lap yaxşı!

Bir azdan samovar qaynadı. Müşfiqə evə keçib yemək stolunun üstünə süfrə saldı. Qənd, konfet gətirdi. Fidan stəkanlara çay süzdü...

Seyfəl tez qalxdı.

- Mən bir bazara dəyim, gəlirəm, – dedi. Zənbilini götürüb getdi.

Qadın bu dəfə nəzərlərini Şəfiqə tuşladı. Onu ancaq indi görürmüş kimi hündür boy-buxununu qürurla süzüb öyündü: “Göz dəyməsin, oğlumuz da yaraşığı cavandır. Sıx saçları, qalın qaşları, topa bığları qar-qara. Fidan belə qəşəng, ağıllı oğlan hardan tapacaqdı?! Namxuda-Maşallah, sinəsi, çiyinləri də enlidir. Pəhləvana oxşayır. Şəfiq danışığının, hərəkətinin yerini biləndir. Otuz yaşı var, hələ bir dəfə nə mənim, nə də atasının sözündən çıxmayıb. Yoldaşları, dostları xətrini çox istəyir. Nə qədər subaydı, bu əndamı yanmış qızlar telefonumuzu dağıdırdılar. Tez-tez zəng vurub, Şəfiqi görüşə çağırırdılar. Oğlumuz da ağıllı tərpendi, onlara uymadı, özü seçib-sevdiyi Fidana evləndi. O vaxt Şəfiq mənə bir aləm sevinc bəxş elədi. Xoşbəxt yaşasınlar... Oğullu-uşaqly olsunlar!!”

Araya çökən sükutu Şəfiqin səsi pozdu:

- Ana, atam darıxmır ki? – soruşdu.
- Yox ay bala, bir hovur rahat oturmur. Hər gün özünə təzə iş tapır...
- Bəs şəhərə haçan gələcəksiz?

Müşfiqə mənalı tərzdə gülümsədi.

- Atan deyir... daha həmişəlik burda qalacağam.
- Necə? Bəs sən?
- Mən onu bağda tək qoyub getməyəcəyəm ki.

Fidanla Şəfiq döyüküb qaldılar, sual dolu gözlərlə bir-birinə baxdılar. Gəlin pərtliyini gizlədə bilmədi:

- Bəlkə... Mənim gəlişim yerinizi dar eləyib?..
- Yox... yox! Elə fikirləşmə, adına qurban. Seyfəl daha yaşa dolub, dinclik, sakitlik istəyir. Mən, çoxdan – deyir, – belə həyat sürməyin həsrətində idim...

Şəfiq danışmağa söz tapmadı. “Atası niyə belə edirdi? Məqsədi nə idi? Yoxsa hər şeyi əvvəlcədən ölçüb-biçərək bu qərara gəlmişdi...”

Müşfiqə xanım şama bütün dəsgahı ilə ləzzətli plov bişirmişdi. Seyfəl konyak, şampan şərabı da alıb gətirmişdi. İlk dəfə olaraq dördlükdə yemək stolunun arxasında əyləşdilər. Birinci sağlığı, təbiətinə uyğun çox yığcam şəkildə Seyfəl dedi:

- Qızım Fidan! Oğlum Şəfiq! Sizin şərəfinizə! Xoşbəxt olun!

... Az danışmaqda, təvazökarlıqda Şəfiq də atasına çəkmişdi. Səhərdən bəri öz memarlıq qələbəsi barədə onun Seyfələ, Müşfiqəyə bir söz demədiyini, ağzına su alıb susduğunu görəndə Fidan məsələni açaraq söylədi:

- Papulya! Mamulya! Şəfiqi təbrik edə bilərsiniz!

Kişi soruşdu:

- Nə münasibətlə?

Qadın maraqlandı:

- Xeyir ola?..

Fidan uşaq kimi cəld bir hərəkətlə oturduğu stulun üstünə qalxıb ucadan bəyan etdi:

- Bakıda qoyulacaq təzə heykəlin ətrafındakı ansambla görə Şəfiqin verdiyi layihə müsabiqədə birinci yeri tutub!

Qız “urra!” çığıraraq əl çaldı. Ata-ana hərə bir tərəfdən oğlanlarının boynunu qucaqladı, üzündən öpmək istəyəndə Fidan mafar vermədi:

- Şəfiq Seyfəl oğlu min beş yüz manat məbləğində mükafat alıb! – deyərək sözü əlavə etdikdən sonra aşağı hoppandı.

... Sabahısı şəhərə gedəndə cavanlar Müşfiqəni də dilə tutub özləri ilə apardılar. Məqsədləri bu idi ki, bağda tək qalan kişi bəlkə darıxaraq evə qayıtsın.

... Onları darvazayadək yola saldıqdan sonra Seyfəl otağa gircək özünə çay süzüb içmək istədi. Və fəvriyyə qənddinin altında beli bağlı bir dəstə pul gördü! Təzə qırmızı onluqlar idi: min manat!

Şəfiq institutun dördüncü kursunda oxuyurdu. Çevik, diribaş, hər sahədən məlumatlı olan tələbə idi. O, heç vaxt sakit yeriməzdi, həmişə, harasa tələsərdi. Boylu-buxunlu, xoşalgəlimli cavandı.

Dərslərarası fasilələrdə Şəfiqi dəhlizdə görəndə qızlar baş-başa verib onun barəsində pıçıltı ilə çox şeylər danışardılar. Hərə bir söz deyərdi:

- Yapışıqlı oğlandır... amma tamam-kamal normal adama oxşamır. Daim protfeli əlində elə hey... ora bura qaçır...
- Sizi bilmirəm, balam, mənim yaman xoşum gəlir Şəfiq. Kəlləsi ensiklopediyadır onun. Nə soruşsan, o dəqiqə cavabı hazırdır...
- Ağıllı da olsa, ruhi-balqabağdır. Bu qədər gözəl-göyçək qızın içində olasan, birinə də gözünün ucu ilə baxmayasan?!

– Nə bilmək olar, bəlkə nişanlısı var.

Bəzi forslu qızlar üzdə özlərini laqeyd göstərsələr də, əslində onunla tanış olmağın həsrətini çəkərdilər.

Şəfiqin paltosunun cibindən, kitablarının arasından tez-tez imzalı-imzasız qəribə məktublar çıxardı: “Mən sizinlə paralel kursda oxuyuram. Adım Zaminədir. Xahiş edirəm haçan imkanınız olsa mənə bu nömrəyə zəng çalın (...). Sizə deyəsi vacib sözüm var. Dəstəyi özüm götürəcəm”.

“Dərs ili başlanandan sizinlə, demək olar ki, hər gün vestibüldə üz-üzə gəlirəm, salamlayıram. Bir dəfə də ayaq saxlamamısınız, mənimlə danışmamısınız. Həmişə yel kimi ötüb keçmişiniz. Bu qədər insafsızlıq olmaz!

Adımı yazmağa ehtiyat edirəm. Məktub başqasının əlinə keçə bilər... İmza T.”

“Sizi, rejissoru atam olan tamaşanın premyerasına dəvət etsəm gələrsinizmi? İnstitutda ən uzun saçlı qız.”

Hələ evlərinə evlərinə edilən telefon zəngləri tək-cə Şəfiqi deyil, ata-anasını da təngə gətirmişdi. Başa düşə bilmirdi ki, bu tələbə qızlar ondan nə istəyirlər...

Bakıda yayın bürkülü günləri başlanmışdı. İstidən nəfəs almaq olmurdu, adam təntiyyirdi. Şəhərlilər bağlara yaylaqlara köçmüşdülər. Müşfiqə hər dəfə Seyfəllə çinarın kölgəsində oturub çay içəndə, çörək yeyəndə intizarla yollara baxırdı.

Şəfiq qət etmişdi: Bu gün mütləq bağa gedəcəkdə! Bir müddət çertyojlardan, yazı-pozudan ayrılıb dincələcəkdi.

...O evdən çıxandan sonra tələsik instituta dəydi. Vacib işi vardı.

Qəbul imtahanlarına gəlmiş yüzlərlə qız, oğlan həyətdəki seyrək ağacların kölgəsinə toplaşmışdı. Arada valideynlər də görünürdü. Abituriyentlərin çoxu həyəcan içində idi. Danışdırlar, mübahisə edirdilər...

Institutun qapısı ağzında da, dəhlizdə də adam əlindən tər pənmək olmurdu. Şəfiq yaxınlaşıb çətinliklə içəri girdi. Tələbə yoldaşlarından heç kimlə rastlaşmadı. Hamısı təzə gələn gənclər idi.

Dəftərxananın qabağında beş-altı qız dayanmışdı. Yəqin sənədlərini verməyə növbə gözləyirdilər. Onların arasında... Şəfiq o günü indi də nağıl kimi xatırlayır... – bir gözəl, nərmə-nazik, uca boylusu vardı. İri ala gözləri şölə saçıb yanırdı. Gödək vurulmuş saçlarına, qara çatma qaşlarına rəğmən ağ paltar, ağ tufli geymişdi. Aydın, nurlu sifətində bər-bəzək xətrinə rəngdən-boyadan əlamət yox idi.

Şəfiq onu görəndə sanki tilsimə düşdü. Yerindəcə donub qaldı. Qız da bunu duydu. Uzun, qara kirpiklərini qaldıraraq mənəli tərdə yandırıcı baxışlarını ona yönəltdi və xəfifcə gülümsündü.

Şəfiqi həyəcan çulğadı, ürəyi titrədi, özünü itirdi. Qu quşuna bənzətədiyi bu qızın baxışından, gülümsəməsindən yanındakılar xəbər tutmadı.

Ancaq Şəfiq yaman sarsılmışdı!

Rəfiqələrinin "Fidan" – deyə çağırıdıkları həmin gözəl abituriyent kim idi, hardan gəlmişdi, hansı fakultəyə daxil olmaq istəyirdi. İndi bunların hamısı Şəfiq üçün çox maraqlı idi...

O, bağa getməkdən vaz keçdi və günortayadək institutun binasından çıxmadı. Fidan hara fırlandısa nəzərləri ilə onu müşaiət etdi.

Axşam sərsəri vəziyyətdə evə qayıtdı. Artıq o, səhərki adam deyildi. Bu günədək ən gözəl qızlara etinasız, laqeyd olan Şəfiq, təsadüfən qarşılaşdığı Fidanın ani baxışından sarsılmışdı. O, gah otaqda gəzindi, gah üzüquyulu çarpayıya sərələndi, gah da yaxasını açaraq eyvana çıxıb özünü sərinə verdi.

Şəfiq həyatında ilk dəfə şeir yazmaq xülyasına düşdü. Fidanın gözlərinə, baxışına, saçlarına, kirpiklərinə şairanə sözlər qoşmağa ürəyində bir ehtiyac duydu. Vurnuxdu... çırpındı... lakin bacarmadı. Fidan onun təsəvvüründə ən gözəl şəriyyətin fəvqündən də yüksəkdə idi!

Sabahısı yenə instituta yollandı. Aradı... axtardı... Fidanı tapmadı. Başqa gün də getdi, o yox idi. Dördüncü dəfə... Fidanı yenə rəfiqələrinin əhatəsində gördü!

İndi Şəfiq ap-aydın hiss edirdi ki, o vurulmuşdur! Əgər belə deyildisə, bəs düşdüyü bu təlatüm, keçirdiyi bu həyəcanlar nədəndi?!

Nəyayət, bir dəfə... yadına salanda indi də bədəni əsir... – qürurunu sındırıb, cəsarətini toplayaraq qızların dəstəsindən kənarında dayanmış Fidana yan aldı:

- Bağışlayın... – deyə dili-dodağı əsə-əsə ona müraciət etdi. – Sizi bir dəqiqə olarmı?...

Fidanın qaşları gərilirdi, heyrətlə qarşısındakı oğlana baxdı.

- Məni? .. Buyurun... – O, azacıq irəli adladı.

Şəfiq görürdü: qızlar onları izləyirdilər. Əlbəttə, belə şəraitdə Fidanla danışmaq o qədər də münasib deyildi.

- Bəlkə... sonraya qalsın... – deyə qızın rəfiqələrinə işarə ilə, pərt halda ayaq saxladı.
- Niyə ki?.. Yox... onlardan çəkinməyin..

Şəfiq ürəkləndi:

- Fidan xanım... Siz sənədlərinizi hansı fakultəyə vermişiniz?
- Tikinti mühəndisliyinə... necə ki?..
- Birinci imtahanınız haçandır?

- Ayın ikisində.
- Mən... mən sizə instituta girməkdə kömək etmək istəyirəm...
- Onu bəjararsız?

O dəqiqə ləhcəsindən bildi: Fidan Qarabağ tərəfdəndi.

- Bacarmaq deyəndə... mən sizi heç kimə tapşırmaq fikrində deyiləm. Etiraz etməsəniz, sizi imtahanlara hazırlamaq istəyirəm.

Fidan susdu. Sonra gülümsədi, gözləri balacalaşdı.

- Olmaya burada müəllimsiniz.
- Xeyir, mən də tələbəyəm. Dördüncü kursda, memarlıqda oxuyuram...
- Hamımızı? Yoxsa tək məni hazırlamaq istəyirsiniz?

Şəfiq çətin vəziyyətdə qaldı. Nə deyəydi? Desəydi, tək sizi, qızı hürkədə bilərdi.

- Əlbəttə, sizi yaxın rəfiqələrinizlə birlikdə...

Fidan uşaq kimi şadlandı:

- Nə yaxşı!.. Bu dəqiqə gəlirəm! – dedi.

Tez qaçaraq, bayaqdan onlara sarı marıtlayan rəfiqələrinin yanına getdi...

...Həmin axşam iş növbəsinin axırında "taksi" maşınını evlərinin qapısında saxlayıb oğluna baş çəkməyə gələn Seyfəl içəri girəndə qəribə bir səhnənin şahidi oldu. Böyük otaqdakı dəyirmi stolun dövrəsində, qabaqlarında dəftər, kitab, çay, peçenyə olan altı qız dövrə vurub oturmuşdu. Yuxarı tərəfdə əyləşmiş oğlu, onlarla müəllim kimi dərslər keçirdi...

Müşfiqə doqquz-on gün şəhərdə oğlunun, Fidanın yanında qaldı, ərinin yolunu gözlədi. Axırda Seyfəldən bir xəbər çıxmıdığını görəndə qadın özü onunçün darıxaraq başa qayıtmağa məcbur oldu. Həyatə girəndə arvad təəccüb elədi: Darvaza açıq idi. Evin qapısından kilid asılmışdı. Hər yanda sakit bir qəriblik hökm sürürdü. Keçib tövləyə baxdı. Fayton yerində yox idi. "Qəribədir! Bəs Seyfəl hardadır?"

Qabaqcadan şərtləşdikləri kimi həmişə qapını kilidləyib gedəndə açarı çinarın dibində daş altına qoyardılar. Müşfiqə yaxınlaşıb yoxladı. Açar yerində idi. Bəs fayton? Onu ki, qoşqusuz aparmaq olmazdı!

"Bu Seyfəlin də qəribə xisləti var! – deyə arvad ərinin dalınca gileyləndi – Bir iş görəndə heç kimə heç nə deməz! İndi kim bilir hara gedib! Kişi təqaüdə çıxanı lap xarab olub!.."

Müşfiqə eyvanın səkisində oturub məhzun bir görkəm alaraq fikrə daldı.

Bağlara axşam düşürdü. Çınarın əydəmli günəşdən uzanan kölgəsi həyətdən keçib qonşu hasarının o tayına aşmışdı. Çarhovuzun həndəvərində cücərən otlar qıyıq boyda böyümüşdü. Tövlə divarının dibində hələ inişil yazda Seyfəlin əkdüyü kəvər yarpaqlı nərgiz kolları püstəyə oxşar sarı tumurcuqlar bağlamışdı.

Gözlərini açıq darvazaya dikmiş Müşfiqənin sakitlikdən qulaqları küyüldədi. Əsən mehdən birdən-birə bədəni üşüdü. Arvad qalxıb evin qapısını açaraq içəri keçdi, işığı yandırdı. Radionu qurdu. Nəzakət xanım məlahətlə oxuyurdu. Müşfiqə xanım xeyli vaxt ona qulaq asdı. Müşfiqənin şaqraq səsinə kiçik otaqların divarları, alçaq tavanı darısqallıq edirdi... Konsert təzəcə qurtarmışdı ki, həyətdən hənirti eşidildi. Pəncərənin pərdəsini çəkib baxanda qaranlıqda Müşfiqənin gözlərə iki fənər işığı dəydi. Sonra qoşa ağ atlı fayton göründü. Qozlada oturan da... – O, cəld həyətdə atılıb yaxından baxdı, – Seyfəl idi!

3

Müşfiqə şəhərə gedəndən sonra Seyfəl bir cüt at sorağı ilə qonşu kəndləri gəzdi, keçmişdə araba, qazalaq, fayton saxlanılan həyətlərin qapısını döydü, niyyətini dedi. Tapa bilmədi. Köhnə tövlələrin çoxunu qaraja çevirib maşın saxlayırdılar. Nəhayət, ona Altıağacda yaşayan bir nəfərin ünvanını verdilər. Seyfəl sabahısı avtobusla ora yollandı. Deyilən adamı tapdı, atlarına baxıb çox bəyəndi, ikisi də ağ idi. Bu Seyfəlin ürəyincə oldu. O, maşının da bəyaz rəngini xoşlayırdı.

Atlar cavandı, təzəcə nallanmışdılar. Qısa sövdələşmədən sonra qiymətdə razılığa gəldilər.

- Allah xeyir versin! – deyə at sahibi daş kimi sərtəli ilə Seyfəlin ovucunu elə şappıldatdı ki, sanki tapança atıldı. – Sağılıqla işlədəsən. – Haqqını alandan sonra kişi bir daha xeyir-dua verərək sözünə əlavə etdi: – Halal xoşun olsun. Ancaq, onu da bil ki, mən bu ağ tərhanları sənə satmadım a... müftə verdim!

O, danışa-danışa tövləyə tərəf addımladı və Seyfəli dalınca çağırdı:

- Al, üstəlik, bunları da sənə peşkəş edirəm, – deyə bir təzə yəhəri və iki dəst ucu dəhneli qantarğanı ona bağışladı. – Bundan daha mənə lazım olmayacaq. Oğlum maşın almaq həvəsinə düşdü.

...Sabiq "taksi" sürücüsü evinə qayıdanbaş yəhərlənmiş atın tərkinə qalxanda qeyri-adi bir qürur hissi keçirdi. Uzun illərdən bəri ürəyində yuva salmış həsrətdən az qala qanadlanıb uçmaq istədi.

"Dünyanın işi qərībədir, – fikirləşdi Seyfəl. – Biri atlarını satıb maşın almaq həvəsinə düşür, digəri maşından bezikdiyi üçün ata, faytona meyl salır..."

Ana yola çıxcaq Seyfəl "tərhanları" yoxlamaq istədi. Elə altındakını dəhmərlədiyini gördü: atların ikisi birdən səyirtti; ahəngdar löhrəm yerişə başladılar. Yedəyindəki də əsla geri qalmırdı, paçasını gen açaraq finxırtı ilə yanaşı yorturdu.

Seyfəl gülümsədi, uşaq kimi sevindi: "Belə atlar üçün Altıağac nədir, lap Vladivastoka getməyinə dəyərdi!" – O, meşin kepkasının günlüyünü aşağı endirib yəhərin üstə şax oturaraq

qarşısındakı nəhayəti görünməyən gen düzlərə baxır, qürrələrindi. Atlar irəli çapdıqca Seyfəl cavanlaşırdı. Bunu o, mənzil başına yetişəcək yəhərin qaşından yapışıb yerə atılarda da hiss elədi...

Seyfəl Gəncədə tələbə idi. Kənd təsərrüfatı institutunda oxuyurdu. Aqronom olmaq həvəsi onu Bakıdan çəkib bura gətirmişdi. Qaraşın, qıvraq, şumal bir oğlan olan Seyfəl həmişə başıaşağı gəzər, özünü ağır aparar, yersiz danışıb gülməzdi. Yaxşı mütaliəsi vardı, kitab əlindən düşmürdü. Müəllimlər, professorlar xətrini istərdilər.

Seyfəli aqronomluğa atası həvəsləndirmişdi. Bağda yer belləyəndə, ağaclara qələm vuranda, meynə başı kəsəndə, əkəndə, becərəndə Əziz kişi öz təcrübəsini oğluna öyrədərdi.

- Mən elə bilirəm, bundan gözəl, xeyirxah sənət yoxdur, – deyərdi. – Aqronom doktorluq kimi bir şeydir. Dərindən fikirləşəndə görürsən ki. Doktor insanlara şəfa verir, onları çox yaşatmağa çalışır. Aqronom da təbiətin yaşıl canlılarını himayə edib onların ömrünü uzadır...

Ancaq Seyfəl arzusuna çata bilmədi. Mühəribə başlandı. O. Təhsilini yarımçıq qoyub cəbhəyə getdi... Süvarilər dəstəsinə düşdü... Gəncliyinin neçə ilini odun-alovun içində, atların tərkində keçirən Seyfəl, dəfələrlə bu düşüncəli, ağıllı heyvanların sədaqətini, mərdliyini gördü, həyatda insan kimi zəhmətkeş, hər şeyi duyan, anlayan, ancaq danışmaqdan məhrum olan ikinci şüurlu bir məxluqun varlığına inandı! Atı özünə etibarlı dost sandı və onu sevməyə başladı.

Bir dəfə...

Qarlı, çovğunlu qış gecəsi idi. Seyfəl güclü gülləbarana düşdü. Ətrafda dalbadal neçə mərmə partladı, qəlpələr vıyıldadı. O atın üstə qıçından ağır yaralandı. Baldırından qan su kimi axdı. Taqəti kəsildi. Yerə enib yarasını sarımağa iqtidarı olmadı. Seyfəl, atı dəhmərləyib səyirtmək istədi, bacarmadı. Güllə, qəlpə yağışı altında azacıq yubansaydı məhv ediləcəkdi. Ölüm təhlükəsini duyan heyvan fəvriyyə qulaq batırıcı bir kişnərti qoparıb, dördnala çapdı. Sağ ayağı üzəngidə, sol ayağı havada asılı qalmış Seyfəl huşunu itirib irəli aşaraq, atın boynunu qucaqladı və sonra... daha heç nə xatırlamadı...

Səhərə yaxın gözlərini açanda... özünü təhlükəsiz bir yerdə – yandırılmış alman tankının yanında uzanmış gördü. Ayağını, Seyfəlin öz dolağı ilə kimsə möhkəmcə sarıyıb getmişdi. At isə matəm içində başını aşağı dikərək böyründə dayanmışdı, onun keşiyini çəkirdi...

(Kaş insanlar da belə dəyanətli, belə sədaqətli olaydılar!)

Seyfəli hərbi xəstəxanaya aparanda, onu ölümün caynağından qoparıb qaçıran atın başını qucaqladı, ağılaya-ağılaya üzündən, gözündən öpdü... Sol baldırında sümüyə qədər işləmiş irili-xırdalı qəlpələri çıxardılar. Seyfəl xeyli vaxt yatdı. Qan çox itirmişdi.

Yaraları sağalandan sonra xeyli müddət qıçını çəkməyə başladı. Bakıya qayıtdı, bir il keçdi, anası öldü. Əziz kişiyyə baxan olmadı. Seyfəl halal südəmmiş bir qızla evlənib özünə həyat qurdu...

Həmişə soyuq havalarda maşında qıçı sancanda ağıllı cəbhə dostu – o sədaqətli heyvan yadına düşərdi.

İllər keçdi... Müharibə, ömrünün dəhşətli xatirəsi kimi uzaqda qaldı. Lakin sabiq cəbhəçinin qıçındakı ağırlar kəsilmədi. Nəhayət, müraciət elədiyi cərrah həkim onu müayinədən sonra başını bulayıb dedi:

- Qılçanızda, ələngə sümüyünün böyründə qəlpə qalıb. Kəsilib çıxarılmasa, o sizə həmişə əziyyət verəcək.

Həkim səhv etməmişdi. Sonralar Seyfəl axsamağa başladı. İkinci dəfə cərrah stolunda uzanmağa isə ürək eləmədi... Vaxtı çatdı... Təqaüdə çıxdı.

İndi nahaqdan deyildi ki, ayağını yerdən götürmək üçün meylini ata-faytona salmışdı...

Uzaq yoldan gəlmiş "tərlanlara" Seyfəl bir gün dinclik verdi. İllərdən bəri tövlədə hərəkətsiz qalan faytonun təkərlərindəki rezin qurşaqlar köhnəlib çürümüşdü, onları dəyişmək üçün səriştəli usta axtarmalı idi. Ancaq eləsi kimi hardaydı? Bilmirdi. Seyfəl köhnə kənd bazarına yollandı. Buralar ona çoxdan tanışdı. Qədimdə necə vardısı, eləcə də qalmışdı. Bazar, dalana oxşar darısqal bir yoldan başlanırdı. Əvvəllər qarşısında at, eşşək, araba, qazalağ dayanan bu daşlı-palçıqlı, çoxlu gediş-gəliş olan bu yerdən keçmək mümkün olmazdı. İndi şəhərdən, kəndlərdən gələn müştəri maşınlarının dayanacaq meydançası olan bura asfalt döşənsə də, yenə öz ibtidai görkəmini dəyişməmişdi. Bazar yolu sayılan ensiz keçidin sağ tərəfində yöndəmsiz ərzaq, pinəçi, papaqçı, dərzi dükənləri darısqallıqdan bir-birinin böyrünə qısılmışdı. İrəlində, həmin səmtdə daim tərəvəz, göy-göyərtili, yay mövsümündə isə qovun-qarpız, küdü, balqabaq, şamama satılan hissə alçaq taxta hasara alınmışdı. Üzbəüzdəki çayxana divarının böyrü, altına daş qoyub oturmuş, ayaq üstə dayanmış, yerə çömbəlmiş xırda alverçilərin daimi məskəni idi. Burada büllur qab-qacaqdan, çəngəl-bıçaqdan, bağçılıq alətlərindən tutmuş sabuna, üzqırخان titəyə, can kisəsinə, günəbaxan tumuna qədər nə desən satılırdı.

Bazarda, həmişə olduğu kimi bu gün də qələbəlik idi. Dərzi dükənindən tikiş maşının, pinəçi köşkündən ayaqqabı altı döyəcləyən çəkicin... küçədən avtomobil siqnallarının və ətrafdakı müştərilərin qarmaqarışq səslərindən anlaşılmaz bir kaos yaranmışdı.

Seyfəl köhnə həyatı yada salan bu cür nizamsız, gur yerlərdə gəzib, tamaşa eləməyi xoşlayırdı. Bilirdi ki, bu gördüklərinin hamısı atası Əziz kişidən qalan fayton kimi keçən əsrin yadigarlarıdır, sabah bunların heç biri olmayacaq. Hamısı sökülüb dağılacaq, əvəzində nizamlı tikilmiş şəhərsayağı geniş, səliqəli köşklər, mağazalar, pavilyonlar yaranacaq.

Seyfəl rastlaşdığı tanışlarla salamləşa-salamləşa gəlib, həyəətə oxşar çox da geniş olmayan açıqlığa çıxdı. Sağ tərəfdə üstüörtülü kolxoz bazarı idi. Sonra meydança dairəsi boyunca ət, yağ-pəndir, siqaret dükənləri dövrələnmişdi. Bura çatanda Seyfəl ayaq saxladı. Bayaقدan fikir verirdi. Bağ mövsümü hələ başlanmamışdı, ancaq bazara axışanların, zənbil dolusu çıxanların ardı-arası kəsilmirdi. Çoxusu da şəhərlilərdi. Bu nədəndi görəsən? Öz yaxın bazarlarını qoyub otuz-qırx kilometrlikdən bura gəlirdilər. Seyfəl, beynində dolaşan bu suala özü cavab tapdı:

“Yəqin bizim Maştağa camaatında az-çox etiqad, inam qaldığından bazarında da düzlük var. Satdıqlarına haram qatmırlar, adamları etibarlıdırlar. Aldatmağı, yalanı günah sayırlar...”

– Salaməleyküm, emoğlu! – deyə tanış bir səs Seyfəli xəyaldan ayırdı. Çönüb baxanda qarşısında dayanmış boz, enli kepkalı, göy pencəyi altından geydiyi sarı köynəyinin yaxası açıq, nazik qara bıqları olan uzaq qohumlarından birini gördü. Otuz beş yaşlarında bu cavan Seyfəlin nəyi idi, yaxşı bilmirdi. Ancaq adı tez yadına düşdü: Kəblağa!

- Emyoğlu, xeyr ola? Burda neynirsən? – deyə o, maraqlandı.
- Usta axtarıram, səndən nə əcəb?

Seyfəl elə bunu soruşmuşdu ki, Kəblağa özünəməxsus şirin, yerli ləhcədə danışmağa başladı:

- Burda, keçəllər məhləsində bir talış var, özü də sonradan gəlmədir. Mən köhnə maşınımı satanda... – maşın da nə maşın: tetştəbokul – bu tufi-lənət olub keçdi boğazıma ki, özgəyə vərmə, vər mənə. Mən də vərdim. Pulu çatmadı, min manat borclu qaldı. Dedim, canın sağ olsun, haçan əlövə düşər vərərsən də. Hindi düz bir ildür, u atlı olub, mən piyadə. Öz halal pulumi ala bilmirəm unnan. Dünən getmişəm – övdə yoxdu, bu gün getmişəm – puli yoxdu. Diyirəm, adə, hindi ki, əlün belə əşaği idi, undə maşını neyniyirdün?! Hələ piyadə gezərdün özünçün də... Emyoğlu, bu talış lap yığıb boğaza məni. Yarsın güc-bəla ilə almışam, unnan, yarısı qalıb. Zalım oğlu nə vərən kimi vərir, nə vərmiyən kimi vərmir. Vərəndə də hələ vərir ki, vərməsə unan yaxşudu. Cirə duz kimi... Yaxşı, emyoğlu, sən burda neyin mətəlisən? Hə, yadıma düşdü: didün, usta gözləyirsən?..

Kəblağanın kefi saz idi. Araq iyi Seyfəli vursa da dözürdü, danışmırdı.

- Emyoğlu, gedek qonağım ol. Məmə, yerin məlum mal ətindən yaxşı qutab bişirib. Çoxdandu gəlməmişən bizə. Usta bu gün olmasun, sabah olsun... Özün də rulda döğürsən ki, qaişniklərdən-zaddan qorxasan. Mənim, emyoğlu, ularnan aram sazdur. Degib-dolaşmırlar. Xətrim istəyəndə, çoxla aram yoxdu, iki dənə elli-elli vururam özümçün. Əncaq bu gün biraz u necə diyirlər, pərevıpalneni eləmişəm. Neyçün? Onunçünki, üzüm ayağuvun altında, həmi oğlumun ad günüdür, həmi də vxodnoy...
- Nə qədər vurmusan? – deyə Seyfəl marağını gizlədə bilmədi.
- Emyoğlu, bizim qarajda bir dostum var, əjdaha oğlandır, özü də çox yaxşı şağdır, hindi... unun sözü olmasun – yarım kilo.
- Çox deyil?
- Çox diyəndə ki, mənə bir şey olmur. Biz içdikcə ayılırıq. Qərdeşim də belədür. Yaxşı, gedirik?
- Hara?

- Bizə! Uston daha gəlmədi. Gəlsəydi, bu çağacan gəlmişdi.

Seyfəl Kəblağaya məsələni qandırmağa çalışdı:

- Mən, bizim köhnə faytonun çarxlarına rezin qurşaq bağlatdırmalıyam. Bilmirəm elə bir usta hardan tapım. Bəlkə sən... Kəblağa əllərini şappıldadıb ağzını göyə açaraq qəhqəhə çəkdi. Alt-üst qızıl dişlərinin hamısı parıldadı.
- Emyoğlu, bunu bayaqdan di də! Usta məndə!... Həsənəli!!! Ancaq çoxdandır görmürəm uni. Bilmirəm ölüb, ya qalıb. Əgər ölməyibsə, sənin çərxlərüvi una düzəltmək mənim boynuma. – O peysərini şappıldatdı. – Getdik!

Kəblağa əlini cibinə salıb brelokunda çılpacaq qadın şəkili olan açarları ovucunda oynatdı. Seyfəl indi fikir verdi: onun sağ pəncəsində dərin bir yara yeri vardı. Baş barmağının isə yarısı idi.

- Əlinə nə olub, qohum? Deyə Seyfəl maraqlandı. – Sən ki, cavansan, müharibə görməmişən...

Kəblağa lovğalıqla qımıışdı:

- Mən müharibədən də dəhşətliyini görmüşəm. Uzun söhbətdir, emyoğlu. Sora danışaram sənə.

Seyfəl məsələni ağartmaq istəmədi.

- Sən maşınlasan?! – deyə soruşdu.
- Bəli. Necə begəm? Qorxursan içmişəm, avariya-zad elərəm? Unda al, sən sür!

Kəblağa açarları Seyfələ verdi.

“Emyoğlunun”, təkərlərindən tutmuş pəncərə şüşələrinə kimi eyzən palçıq içində olan sınıq-salxaq “Moskviç”inə mindilər.

- Emyoğlu, sən bunun köhnəliyinə baxma a... Əjdaha maşındır! – deyə Seyfəl motoru işə salanda Kəblağa öz matahını təriflədi. “Naxır bulağı” deyilən yerdə aşağı endilər. Kəblağa, köhnə bir darvazanı nişan verdi:
- Buradur! – O, irəli keçib çağırdı: – “Ay ev yiyəsi!” “Ay ev yiyəsi!” – Və eyni zamanda alaqağını da bərk-bərk döyəclədi.

Səsə balaca bir oğlan uşağı çıxdı.

- Adə, qırışmal! – deyə Kəblağa onun üstünə çımxırdı – Həsənəli kişi sağ-salamatdur?
- Bəli, əmi, o mənim babamdır.
- Uzun danışma! Qaç, çağır uni bura!

Uşaq götürüldü. Xeyli gözlədikdən sonra səksən-doxsan yaşlarında, qalın ağ qaşları xırda gözlərinin üstünü örtmüş, başı şəbgülahlı bir qoca ombasını çəkə-çəkə həyətdə göründü.

- Hə, hindi keç özün danış! – deyə Kəblağa qohumunu qabağa itələdi.
- Salaməleyküm!

Seyfəl elə ağzını açdığını gördü. Kəblağa ona mafar vermədi:

- Həsənəli kişi, bu bilirsən kimdü?

Qoca gözlərini döydü.

- Bizim kəntdə bir faytonçu Əziz olub a... hə, onun oğludur, biz doğmaca eminəvəsiyik. Bir işi düşüb sənə... hə, dalını özü danışar.

Qoca başını tərətədi.

- Xoş gəlib. Əzizi lap yaxşı tanıyıram. Allah rəhmət eləsin ona...
- Allah sənə də rəhmət... ey... ömr versün, – deyə Kəblağa arxada öz-özünə mızıldandı.

Seyfəl mətləbi açınca qoca onun məqsədini anladı:

- Sabah səhər gaytonu çək həyətimizə.
- Bilirsən, əmican, təkərlərin rezin qurşaqları üzülüb aldən gedib...

Qoca, Seyfəli danışmağa qoymadı:

- Sabah səhər faytonu çək həyətə!
- Yəqin özündə rezin qurşaq...

Qoca bu dəfə qışqırdı:

- Əşi! Müsürman döyülsən?! Dedim, sabah səhər faytonu çək həyətə, qurtardı getdi.

Seyfəlin əvəzinə Kəblağa arxadan dilləndi:

- Baş üstə! Daha acıqlanmaq nöşün?!

...İki gün sonra Həsənəli kişi ona tapşırılan işi əməlli-başlı görüb qurtardı. Seyfəl də öz köməyini ondan əsirgəməmişdi.

- Nə verəcəyəm, əmican? – deyə o təmirin haqqını soruşanda qoca təbiətinə uyğun ötkəmliklə cavab verdi:
- Heç nə! Atları qoşub gedə bilərsən!

- Əşi, bu nə sözdür... O qədər zəhmət çəkib...
- Mən səndən bir köpük də almayacağam! Vaxtında rəhmətlik Əziz də mənə çox yaxşılıqlar eləyib.
- Yoox.. Belə olmaz... – deyə Seyfəlin əlini cibinə saldığını görə qoca özündən çıxdı:
- Adə, musurman döyülsən?!
- Əmican, axı...
- Dedim ki, atları qoşub gedə bilərsən!

Həsənəli yaşına rəğmən iti addımlarla uzaqlaşdı. ...Seyfəl faytonun qozlasına qalxıb qocanın həyətidən çıxanda atların başını evlərinə sarı yox, ayrı səmtə döndərdi. Günün batmağına hələ qalmışdı, hava işıq idi. O, torpaq yolla xeyli getdi. Altıağacdan gələndən sonra tövlədə hərəkətsiz qalan atlar darıxmışdı. İndi faytona qoşulduqları üçün yortmaq istəyirdilər. Seyfəl də sevinirdi.

O, bağlararası uzanan bu yolda bir dikdirə çatanda atları həsləyib saxladı. Qozladan yerə atıldı. Bir qədər geri çəkilərək kənarında dayandı. Baxdı... baxdı... Qara fayton... qırmızı təkərlər... ağ atlar... necə gözəl görünürdü! Sanki dilsiz heyvanlar da bunu başa düşürdülər. Ayaqları ilə yeri döyəcəydilər, fırxırırdılar... Şər qarışanda Seyfəl faytonun fanarlarına təzəliklə taxdığı iri şamları yandırdı. Ona görə yox ki, buna ehtiyac vardı, xətri belə istədi. Fayton nağıllardan çıxıb gəlmiş bir ekzotikaya çevrildi. Sonra yaxınlaşıb növbə ilə atlara tumar çəkdi, sarğılarını şappılatdı və yenidən qozlaya qalxdı.

...Darvazadan həyətlərinə girəndə evlərinin işığı yanırdı. Müşfiqə gəlmişdi.

4

Novruz bayramının axşamı idi. Gün batana yaxın həyətdə bir "Taksi" maşını dayandı. Qapılar açıldı. Fidan, sonra da Şəfiq aşağı endi. Cavanlar qocaları təbrikə gəlmişdilər; bayram hədiyyəsi olaraq televizor alıb gətirmişdilər.

Müşfiqə onlar üçün zövqlə bəzənmiş şirni süfrəsi açdı. Arvad tək başına nələr hazırlamamışdı: şəkərbura, paxlava, qoğal, südlü çörək... Nimçələrdə səməni qoymuşdu, yumurta boyalamışdı... Dövrəsində əlvən şamlar yanan podnoslarda xonça tutmuşdu.

Şəfiq atasının köməyi ilə əvvəlcə televizoru quraşdırdı. Sonra stol ətrafında dövrə vurub oturdular; xonçalardakı çərəzlərdən yeyə-yeyə bayram konsetrinə baxmağa başladılar...

Şəfiq fövrən xatırladı:

- Hə! Ata, yadıma düşdü! Dünən bir nəfər evimizə zəng çalmışdı. Səni istədi. Dedim, yoxdur. Sonra bu nömrəni verdi. – O, döş cibindən çıxardığı kağızı Seyfələ uzatdı. – Tapşırı, onunla əlaqə saxlayasan. Yaman da zəhmli danışırı.
- Bəs soruşmadın, kimdir, nə istəyir?

- Soruşdum. Dedi, sonra bilər...

Seyfəl əlindəki kağıza baxaraq qaşlarını çatdı:

- Adamı, sakit yaşamaq üçün şəhərdən uzağa qaçanda da rahat qoymurlar! – deyə sərzənişli bir səslə deyindi.

...O gecə öləzimdə olan bayram şamları əriyib qurtaranda Müşfiqə süfrəni yığışdırdı. Bir azdan öz yerinə yatmağa çəkildi. Seyfəlin kənd içində faytonla gəzməsi xəbəri Şəfiqlə Fidanın da qulağına çatmışdı. Səhər tezdən atların tamaşasına eşiyə çıxanda bahar günəşi onların gözlərini qamaşdırdı. Həyətdəki nərgiz kolları sap-sarı çiçəklər açmışdı. Yer də, səma da tər-təmiz idi. Bağda ayrı büsat vardı. Seyfəl təzəcə yemlədiyi atları tövlədən çıxardı. Onlara tumar çəkdi, cilovlarından tutaraq həyətdə o baş-bu başa gəzdirdi. Sonra mahir təlimçi kimi atları şahə qaldıranda tamaşasından ilk növbədə özü həzz aldı.

- Necədir, qızım?
- Papa, bunlar at deyil, tərlandı! – deyə Fidan uşaq sevinci ilə yerində hoppanıb düşdü.

Kişi qürrələndi:

- Siz hələ bunların yeriyişini görməmişiniz!

Faytona da baxdılar. Atasının dəsgahına, həvəsinə heyran qalan Şəfiq gülə-gülə dedi:

- Bu “retro”dur! Köhnəliyin təzədən həyata qayıtması! Çox zaman memarlığın özündə də biz qədim arxitektura əlamətlərindən istifadə edirik. Onları təzədən yaşadıriq.

Seyfəl ürəklənmişdi:

- Oğul, axı yaranmışların hamısı yaşamalıdır. Atın, faytonun nəyi pisdir? Niyə biz onları yaddan çıxaraq?! Hələ onu demirəm ki, bu iki ata mən həyat verirəm, canın üçün, faytona qoşanda heyvancığazlar qanad gətirib uçmaq istiyirlər. At məgər elə sirkdə, cığırda oynatmaq üçündür? Xeyir! – Seyfəlin dərdi təzələndi. – Cavansız, görməmişiz, bilmirsiniz: müharibə illəri qışın qarında, yağışında dağ yollarını çox maşınlar qalxa bilmirdi. Elə bizim bu Şimali Qafqazda. Bəs ağır topları cəbhə xəttinə necə aparaydıq?! Palçıq yerlərdə ən güclü maşınlarımız batıb qalırdı. Xəbər alın, belə vaxtlarda köməyə gələn nə olurdu? Atlar! Mənim özümü müharibədə ölümdən xilas edən nə oldu? Yenə at! Bu ağıllı, dözümlü, zəhmətkeş heyvan! At insana çox sədəqətli, etibarlı dostdur!

Şəfiqlə, Fidan Seyfəlin ürək yanğısı ilə dediyi sözlərə maraqla qulaq asırdı.

- İndi də məni nə qədər yaşatsa, bunlar yaşadacaq! – kişi köks ötürərək, mənalı tərzdə başını buladı. Kənardan söhbəti eşidib onlara yaxınlaşan Müşfiqə uzaqdan-uzağa qahmar çıxdı:

- Elə indinin özündə də atın xeyirdən başqa ziyanı yoxdur. Kənd yerlərində fayton yaxşı nəqliyyatdır. Qəza törətmir, adam basmır. Səsi yox, hisi yox...

Seyfəl deyilənlərlə kifayətlənmədi. Səhər çayından sonra atları qoşub Şəfiqlə Fidanı faytona mindirərək gəzməyə çıxardı.

Təbiət payız yuxusundan oyanmışdı. Baharın ilk günü xoş sifətlə, gülər üzlə, təbəssümlə gəlmişdi. Özü ilə tərəvət və yaşıllıq gətirmişdi. Günəşin ilıq şüalarının ehtizasından insanın canında təxərrüş yaranırdı. Şəffaf mavi üfüqlər həm də azacıq qızartılı idi.

- Baxırsan, Fidan, Abşeron nə gözəldir?! – deyə arxada sevgilisi ilə çiyin-çiyinə oturmuş Şəfiq ətrafın göz oxşayan, ürək açan tamaşasından şövqə gəldi... – Şəhərdə biz bunları görməkdən məhrumuq.

Bu sözləri o dəqiqə Seyfəlin qulağı çaldı.

- Siz çox şeyləri görmürsüz, bala, – deyə söhbətə müdaxilə etdi. – Sübh çağı günəş necə doğur... axşamlar necə batır... gecələr Ay, ulduzlu göylərdə necə süzür...

Oğlu təsdiqlədi:

- Elədir, ata.
- Mən bağda qalmaqda səhv eləmirəm ki?

Seyfəlin bu sualına cavab verilmədi. Axı nə deyəydilər?..

Atlar, hərə başını bir səmtə dartaraq yortduqca, uzun yalları atılıb-düşdür, fayton yüngülcə yırğalanır, asfalt döşənəkli yollara dəyən nallarından xoş, ahəngdar səslər qopurdu.

Arada arxadan gələn bir neçə minik maşını viyılı ilə şütüyərək faytonu ötürdü. Hələlik buna adət etməmiş Seyfəl özünü sındırmadı:

- Eybi yoxdur, canınız sağ olsun, mən atlıyam, siz motorlu, keçin məni... – sonra geri qanrılıb oğluna müraciətlə soruşdu:
- Şəfiq, rəhmətlik Səməd Vurğunun bir şeiri var: “Mən tələsmirəm” – onun axırın necə deyib?

Fidan Şəfiqi qabaqladı:

Ömrün kitabını tamamlamağa

Çox da can atmasın əlimdə qələm,

Heç yana, heç yerə mən tələsmirəm.

- Gözəl sözlərdir! – deyə Seyfəl başını tərpətdi.
- Səməd Vurğunun at üçün də yaxşı bir şeiri var. Eşitmiş olarsan: “A köhlən atım”.

Seyfəl oğlunun sözüne qüvvət verdi:

- Ata, şeir yazmaq azdır. Ona heykəl qoymaq lazımdır!

Fidanın da, Şəfiqin də faytona mindikləri birinci dəfə idi. Onlar özlərini tamam başqa aləmdə hiss edirdilər. Yolun hər iki tərəfində hasarlı, hasarsız bağlar, damları qoşa bacalı yastıyapalaq evlər, təzəcə çiçəklənmiş ağaclar yavaş-yavaş irəli gəlib, sonra arxaya keçirdi. Faytonun yumşaq səssiz hərəkətindən, atların fınxirtısından, löhrəm yerləşindən olmazın zövq alırdılar. Fidan öz təəssüratını bircə kəlmə ilə ifadə etdi:

- Romantika!

Hərdən qarşıya çıxan köhnə ovdanlara, gümbəzli hamamlara, xaraba karvansaralara, qəbiristanlarda dikələn türbələrə, sərdabələrə, yazılı, oymalı baş daşlarına Şəfiq diqqətlə baxırdı. Onun bu yerlər haqqında az-çox məlumatı vardı...

Vaxtilə burada maskutlar tayfası məskən salıbmış. Maştağa Abşeronun memarlıq mərkəzlərindən imiş. Hələ min dörd yüz on dördüncü ildə Şirvanşah birinci İbrahimin dövründə kənddə Arqutay məscidi tikilmişdi. Min altı yüz altmış doqquzuncu ilin aprelində Stepan Razinin dəstəsi bu məskəni dağıtmış və qiymətli qənimətlərlə geri dönmüşdü. Maştağa öz əvvəlki görkəmini itirmişdi. On səkkizinci əsrdən Bakı dövlətilərinin yay iqamətgahı olan bu bağ-bağatlı, səfəli ərəzidə Mirzə Məhəmməd xanın ucaldığı qalanın və onun yaxınlığındakı məscidin xarabalıqları son zamanlaradək dururdu. Aqılbalı, Xunlar türbələri, Qum hamamı, Həsənbəy, Pirşad, Xoca Aydəmir, Qazixana və Kərbəlayi Hüseyn məscidləri, neçə-neçə ovdanlar kəndin memarlıq abidələrindən idi. Nəhayət, bəzi nadan dövlət başçıları gözəl arxitekturası, qızılı qüllələri ilə dünyada məşhur olan Bakıdakı nəhəng kilsəni sökdürüb daşlarından məktəb tikdirəndə, buranın da “ağıllı rəhbəri” kənddə yeganə qalmış Cümə məscidinin özünü saxlayıb, üstü qədim yazılı minarəsini yerlə yeksan elətdirərək daşlarından hamam tikdirmişdilər. Guya dinlə, mövhumatla mübarizə aparmışdılar...

Qarşıdakı kəndin girəcəyində hündür qayalıqda, suyu sovulmuş dəyirmanı xatırladan bir pavilyon ucalırdı. Seyfəl ora çatanda nə üçünsə atları həsləyərək faytonu saxladı. Vaxtilə restoran olan bu yer xoşagəlməz xatirə ilə bağlı idi.

Üç il əvvəl, bir axşam şəhərdən maşınla gətirdiyi sənişinlər yadına düşdü. Seyfəlin yanında əyləşib hərzə danışan qara çeşməkli... arxada oturan göygöz... və biri gombul, digəri arıq, ətirli, bəzəkli, əxlaqsız xanımlar...

Seyfəl qozlardan endi. Burada yubanıb atlara dinclik vermək istədi...

Yol qırağında, hasar dibində toplaşan uşaqlar baş-başa verərək səs-küylə yumurta döyüştürürdülər. Şəfiq də Fidanla onlara tamaşa eləmək üçün faytondan düşdülər. Seyfəl üzü qayalığa sarı, bir daş üstə oturdu. Restoranın qapı-pəncərəsini, damının şiferlərini çıxarıb aparmışdılar. Tikintinin ətrafında əkilən sər, küknar ağacları suya həsrət qaldığından tamam qurumuşdu. Həyətdə yekə bir it yatmışdı. Aşağıda adamları, faytonu, atları görcək qalxıb tənbel-tənbel bu tərəfə gəldi. Qonşu həyətdən bir kişi çıxdı, yaxınlaşdı, Seyfəllə əl tutdu:

- Hamılıqla Novruz bayramınız mübarək! – deyə gəlin dayanan səmtə baxmamağa çalışaraq qara-qışqırıq salan uşaqlara çıxmırdı.
- Ay uşaq!Gedin o yanda döyüşdürün yumurtalarívuzi. – Sonra yol ötən bu tanımadığı adamlara müraciətlə. – Bayırda neyçün durmusuz. Keçin, içəri, qonağımız olun, – dedi. – Bir stəkan çayımızı için.

Qocalar tezliklə ünsiyyət tapdılar. Adını Hümmət söyləyən kişi ürəyi dolu gəlmişdi. Seyfəl “restoran niyə bu günə düşüb?” – soruşanda onun dərdi açıldı:

- Allah mərdümazarın evini yıxсын! – dedi. – Oranın sahibi mənim oğlum idi. İnişil bir ətək pul qoyub öz xərcinə tikdirdi bu kababxananı. Təzə maşınını, iki inəyimizi satdı... Aldandı oğlum. Sonra da üç min aldılar, müdir qoydular onu. “İşləsən mayanı çıxardarsan”, dedilər.

Hümmət kişinin nəsə maraqlı əhvalat başladığını gören Şəfiqlə Fidan yaxın gələrək söhbətə qulaq asdılar.

- Heç il yarım işləmədi... Müfəttiş gəlirdi, yeyirdi, içirdi, sonra haqqın alıb gedirdi. Müdir xəbər göndərirdi, təzə balıq kababı hazırlasın, qonaqlarım olacaq... Milisi həmçinin, həkimi həmçinin... həftə səkkiz, onlar doqquz soyub taladılar oğlumu – deyə Hümmət şikayətinə davam etdi. – Bir gün... əzrail kimi nagağanı başının üstünü aldılar: “Bu balıqlar hardandı səndə?!” Hardan olacaqdı, dənizdən! Akt yazdılar... kababxananı bağladılar... Özünü də apardılar... – Hümmət yaylığını çıxarıb gözlərinin yaşını sildi. – Altı il iş verdilər binavaya... Tövlə inəksiz, qaraj maşınısız... nəvələrim atasız qaldı. O vaxtdan bu köpək də avara-sərgərdən kababaxananın həndəvərində dolanır. Gedir, iki-üç gün itir, yenə qayıdıb gəlir.

Qoca söhbətinə xitam verdi. Hamı kövrəlmişdi.

Xudahafizləşib ayrılıanda it də faytonun dalınca düşdü. Yumurta döyüşdürən uşaqlar “Qaraboz!” “Qaraboz!”... – deyə onu səslədilsə də bir neçə dəfə dönüb arxaya baxdı, ancaq geri qayıtmadı...

Evə kəsə qum yollarla bağlararası gəldilər. Atlar yorulmasaydı Şəfiqlə Fidan, elə Seyfəl özü də gəzintidən doymamışdı, hələ gəzərdilər.

Evdən çıxdıqları cəmisi üç-dörd saat idi. Ancaq bu az vaxtda onlar neçə-neçə kəndlərdən, bağlardan keçmişdilər, nə qədər təzə yerlər görmüşdülər, qəribə əhvalatların şahidi olmuşdular. Faytonun maşından fərqli asta hərəkəti adi bir günü bəlkə də ikiqat uzatmışdı! Seyfəl çoxdandı bunun arzusunda idi!

Atlar ömrünü uzadırdı...

Bu gün də Seyfəl erkən oyanmışdı. Elə pijamada eşiyyə çıxdı. Torpağa şəbnəm düşmüşdü.

O, tövləyə keçib atlara yem tökdü. Seyfəl indi gördü və xəttindən tanıdı – Şəfiq haçansa imkan tapıb faytonun arxasında “Retro” yazmışdı...

O, heyvanlarla yemlik əkdiyi həyətdəki yonca yerini suladıqdan sonra keçib evin dalında saldığı bostana tamaşa elədi. Qovun-qarpız tağları yarpaqlaşmışdı. Bostanda təkəm-seyrək basdırdığı üzüm tingləri küpərmişdi. Seyfəl əyilə-düzələ onları bir-bir yoxladıqca fərəhlənirdi: “Bu Maşağanın suyu bol ola, torpağı qızıldır! – deyə özlüyündə razılıq edirdi. – Daşdan, qəmbərdən başqa nə əksən, göyərəcək...”

Quyunun yanında güney yerdə lap təzəliklə düzəltdiyə ləklərdəki şitillər torpağı yarıb baş qaldırmışdı. Bir azdan buradan dərəcəyi göy-göyərti, pəmidor, xiyar, turp Müşfiqənin süfrəsini bəzəyəcəkdi.

Seyfəl quyunun motorunu işə saldı. Yerdə ləklərə tuşlanmış şlanq o dəqiqə ilan kimi qıvrılıra q şırnaq vurdu. Su seylabında xırda şitillər cana gəldi...

Gün bir boy qalxanda ərinin yubandığını görən Müşfiqə ona çay gətirdi.

- Seyfi... – deyə qadın yetişəcək soruşdu. – Barı tutubmu əkdiklərin?
- Hamısı tutub, Müşfiqə! Daha göy-göyərti üçün, qovun-qarpız üçün bazara getməyəcəyik!

Seyfəl şlanqın ucunu bu dəfə bostana sarı çevirdi.

- Heç bilirsən nələr əkmişəm burda? – dedi.
- Sən deməsən, hardan biləcəyəm...

Seyfəl Müşfiqənin qolundan tutub izahat verməyə başladı:

- Bu bostanda əsl Zirə qarpızı ilə Corat qovunu yetişəcək. Tağların arasında iki növ əla üzüm tingi basdırmışam. Sağlıq olsun, bir şanı verməlidir ki, indi bu bağların heç birində ondan yoxdur. Adi üzüm yox ey... Müşfiqə! Məcun! Kəhraba kimi büllur giləli, sarı şanı!..
- Hardan tapmışan o üzümün sortunu, Seyfi?..
- Onu mənim üçün bizim Kəblağa “emyoğlu” “Sarı qaya” deyilən yerdən gedib gətirib. Sən tanımazsan, bir rəhmətlik Hüseynqulu kişi vardı, köhnə Saraydandı – onun qardaşı oğlu Quludan alıb. Kəblağa bir az çoxdanışan olsa da, xeyirxah oğlandır a... İşə yarayandır.

Seyfəl şlanqın yerini dəyişib, tələm-tələsik çayını içdi.

- Bəs onlar nə ağacdır, ay Seyfi? – deyə ətrafa boylanın Müşfiqə marağını gizlədə bilmədi.

- O balacası nardır. Buzovnalı Ağaşərif verib mənə. Deyir payızda yetişəndə çox iri, yaraşılıq olur, şirinlikdən partlayır. Bu isə... – Seyfəl ikinci, nisbətən böyük ağacı göstərdi. – Xar tutdur. Keçəllər məhəlləsində Məmməd kişinin oğlu Baladayı müəllimdən almışam. İki saat təriflədikdən sonra bir yun çubuğu gətirib əkdə. Qulluq elədim, nazını çəkdim, indi görürəm tutub...

Seyfəl taksidə işləyən zaman maşınına minib Abşeronu gedən sənişinlərlə əkindən-bostandan söhbət salar, kimdə nə cür meyvə ağacı, hansı üzüm növü, yer-yemiş tumu olduğunu öyrənərdi. Sonra həmin adamlarla əlaqə saxlar, fürsət düşəndə onlardan aldıqları ilə öz bağındakıları -dəyiş-düyüş elərdi. İndi o, çox da böyük olmayan sahəsində tumsuz üzümdən, gilədan, nardan tutmuş müxtəlif güllərə qədər nadir çeşidli bitkilər yetişdirirdi. Təqəüdə çıxıncayadək vaxtın azlığı, bağ yolunun uzaqlığı bu işi görməyə imkan vermirdi. İndi əl-qolu açılmışdı. Seyfəl hər dəfə kənd içinə çıxanda, bazara dəyəndə, çayxanada oturanda köhnə bakılılarla, yaxın kəndlərin sakinləri ilə görüşüb, söhbətləşirdi. Artıq o, bu torpağın dilini yaxşı bilən bağçıların çoxunu tanıyırdı...

Qəribə arzularla yaşayan Seyfəl hələ öz niyyətini heç kimə bildirməmişdi. Hətta evdə Müşfiqə də bunnan xəbərsiz idi. O, vaxtı ilə şöhrət qazanan lakin sonradan çeşidləri itib-batmış nadir bitkiləri həyata qaytarmaq, onları təzədən Abşeronda yaymaq arzusunda idi. Seyfi fikirləşirdi: “Nə qədər ki, bu torpağın dilini bilən qoca bağçılar sağdır, işə başlamaq lazımdır. Sonra gec olacaq!! Hər gün ömürdən gedir...”

Seyfəl şəhərə gəlmişdi. Əvvəlcə gedib evlərinə baş çəkdi. Oğlunun yaşayışına baxdı. Gəlin, otaqları tanınmaz bir şəkildə zövqlə bəzəmişdi. Hər tərəfdə Fidanın səliqəsi özünü göstərirdi. Böyük otaqda divar boyu düzölmüş parlaq mebellər, təmizlikdən bərq vuran fəxfur, büllur qablar, tavandan asılan qədim dəbdə düzəldilmiş qəndil, döşəməyə sərilmiş xalça, divarlarda memarlıq abidələrinin rəsmləri... hər şey göz oxşayırdı.

- Maşallah, ev-eşiyiniz xoşuma gəlir – deyə Seyfəl gəlinini sevindirdi. – Tək bircə şey çatışmır...

Fidan təəccüblə qayınatasına baxdı:

- Nə?
- Uşaq!

Gəlin utandığından üzünü divara çevirdi. Küncdə qoyulmuş iri, zəngli saat onun tamamını vurdu.

Seyfəl telefona yaxınlaşdı. Sırağa gün bağda oğlunun verdiyi kağızı çıxarıb orada yazılan nömrəyə zəng çaldı.

- Alo? Salaməleykim, – dedi. – Danışan Seyfəl Əziz oğludur. Məni siz axtarmısınız?..
- Bəli... Bəli... Sənin yolunu çoxdan gözləyirəm..

Telefondakı, idarənin adını. Ünvanını söylədi:

- Bu saat sən mənə hava-su kimi lazımsan, gəl yanıma!
- Xeyirdir?
- Şübhəsiz! Ona heç söz ola bilməz
- Bağışlayın, sizin familiniz nədir?
- Zöhrabov! Özümü tanımasan da familimi eşitməmiş olmazsan...
- Yaxşı... Gəlirəm...
- Gözləyirəm. Qapıda katibəmə deyərsən, Zöhrabov yoldaş özü çağırırdır mənə.
- Aydındır... Deyərəm.

Seyfəl kepkasını qoyub evdən çıxdı.

...Zöhrabov deyilən idarə rəhbəri geniş, bəzəkli bir kabinetin sahibi idi. Otuz beş-qırx yaşı olardı. Boz kostyum, ağ köynək geymişdi. Yaxasına, alabəzək zövqsüz bir qalstuk taxmışdı. Stolunun üstdə telefon aparatları, yazı ləvazimatları və qovluqlar qoyulmuşdu. İlk baxışdan Zöhrabovun sifəti Seyfələ bir qədər tanış gəldi. Elə bil onu haçansa hardasa görmüşdü. Ancaq, yox, deyəsən, səhv edirdi, xatırlaya bilmədi.

Seyfəl içəri girəndə kabinet sahibi başının ehmal hərəkəti ilə onun salamını aldı.

- Əyləş, – deyib yer göstərdi və müqəddiməsiz sözə başladı:
 - Mən dörd-beş gün qabaq, müdiri ilə tanış olduğum taksi-motor parkına zəng vurmuşdum. İdarə maşınımı sürməyə şofer istədim. O sənin adını verdi. Dedi, təmiz adamdır. Özü də bu yaxında pensiyaya çıxıb. Telefon nömrəni aldım, oğlunla danışdım...

Qapı açıldı. Katibə içəri girib müqəvva kimi ortada dayandı:

- Firudin Yaquboviç, dəstəyi götürün.
- Kimdir?! Deyinən, nazirlikdəndir...
- Evdəndir axı... Sərvinaz xanımdır.

Katibə bədənini əsdirə-əsdirə çıxdı. Zöhrabov oturduğu hərlənən kreslosunu qırx beş dərəcə sola fırladıb telefona əl atdı.

- Hə... Eşidirəm... Nahara?... Bilmirəm... Gəlməli olsam, zəng çalaram.
- Firudin...
- Ay can!

Seyfəl yaxın oturduğundan xəttin o başında danışan qadının səsini ap-aydın eşidirdi:

- Nə oldu, tapdın şofer?
- hə... tapmışam...
- Razılıq verdi səninlə işləməyə?

Zöhrabov əli ilə dəstəyi örtüdü:

- Ağızı nədir, verməsin!
- Cavandır, qocadır?
- Gələrəm evdə danışarıq.
- Hər nədirsə, tez ver əmrini! Cavan götürməkdən niyə qorxursan ey? Yeməyəcək ki, məni. Yazıq qızcıqaz bu konservatoriyaya nə vaxtacan taksi ilə gedib-gələcək?! Axı yoldaşlarından utanır. Hələ özümü demirəm. Hər gün əlimdə zənbil bazara yorturam. Podruqalarım ilə rastlaşanda bir köynək tər tökürəm. Səninçün də ayıbdır axı.
- Yaxşı... Başa düşürəm...
- Eşitdin? Əmrini verən kimi göndərirsən onu mənim yanıma!..

Qadın dəstəyi qoydu. Kabinet sahibi bu dəfə kreslonu sağa hərləyərkən üzünü Seyfələ tutdu:

- Hə... hər adama etibar eləmək olmur. Mən bura gələndə maşınımın şoferi var idi. Bir az işlədi, gördüm, bu gedənin hulğumu yoxdur. Qabaqkı müdir neyləyib, hamısını mənə danışır. Fikirləşdim: belə adamdan uzaq olmaq gərək! Əmrini verib çıxardım onu. İndi, bir aya yaxındır, maşınım qarajda şofersiz qalıb. Mənə sən kimi yaşlı, fəqir, üzüyola adam lazımdır.

Seyfəl yerində qurcalandı:

- Siz nə bilirsiniz mən eləsindənəm?
- Parkınızın müdirinə inanıram. Biz köhnədən dostuq. O, mənə yalan deməz. Səni çox təriflədi. Bir də... idarə müdirinin şoferi, evinin məhrəm adamı olur. Mənim də cavan qadınım, on doqquz yaşında qızım... Namus... Qeyrət... Seyfəl kişi, mən ailə, əxlaq bərədə çox möhkəməm... Ondan savayı tez-tez rayonlara gedib-gələcəyik. Aramızda sirrimiz olacaq. Bizim söz-söhbətimiz gərək qırağa çıxmasın. "Dəvə gördün? Türkün sözü, heç filan şeyinə də rast gəlmədim!" Başa düşdün də...

Seyfəlin fikri ayrı yerdə idi. Axı bu Firudin Yaquboviç Zöhrabovun səsi də ona tanış gəlirdi!

- Nə xəyala getdin?
- Hə?..

- Deyirəm, başa düşürsən də...
- Hə... lap yaxşı!
- Maaşın yüz manatdır. Bundan əlavə, mən də dolandıracağam səni. Hər halda narazı qalmayacaqsan... – O, bu sözləri deyə-deyə barmağını zəngin düyməsinə basdı. Katibə yenə kabinetdə peyda oldu. – İndi bu kişi yanına gələcək. Elə bu gündən ver əmrini. Mənim şoferim işləyəcək.
- Baş üstə, Firudin Yaquboviç!
- Xeyir! – deyə katibə çıxan kimi Seyfəl şəstlə ayağa qalxdı. – Məni bunun üçün çağırırdımışdız?
- Bəli...
- Səhv etmisiz! Yaşımın bu vaxtında mən sizə nökrə ola bilmərəm!

Zöhrabov kekələdi:

- Başa düşmədim... Bəs sən şofer deyilsən?.. Uzun illər "taksi"də işləməmişən?..
- Onda mən xalqa xidmət etmişəm. Başqasının bazarlığına getməmişəm.

Zöhrabov kişinin cavabına mat qaldı.

Seyfəl bayaqkı söhbətlərindən onu yaxşı tanıyırdı. "Gör vəzifə başında kimlər oturub!" – deyərək yanğısı ilə düşündü.

O, kabinetini tərk edib katibənin otağından keçəndə içəri göy-göz bir cavan girdi.

- Kisi yerindədir? – deyərək tələsik soruşdu. Seyfəl diksindi. Dəhlizə çıxacaq alını şappılatdı:
- Tapdım!! Tapdım, bu Firudin Yaquboviç Zöhrabov kimdir! Yaxşı ki, ona rədd cavabı verdim!..

"Taksi"də işlədiyi zaman bir axşam maşında apardığı həmin bu göy-gözü... sonra o qara çeşməklini... və ətirli, bəzəkli əxlaqsız xanımları xatırladı. Onların hər zə danışıqları yadına düşdü.

"– Sən işə bax!.. İndi gəlib stol başında oturub... Arvadına görə özünə cavan sürücü götürməyə ehtiyat edir... Mən ailə, əxlaq barədə möhkəməm" – deyir.

Seyfəl kinayə ilə acı-acı gülümsəyərək düşündü:

- Həmişə pozğun ailə başçılarını ağzıdolusu namusdan, qeyrətdən dəm vuran gördüm!..

Mayın isti nəfəsi Abşeron torpağını qızdırmışdı. Seyfəlin bağı, həyəti güllü-çiçəkli, yam-yaşıl olmuşdu. Ağacların, meynələrin tər yarpaqları günəşin işığında atlas kimi bərq vururdu. Evin qabağında geniş qol-qanad açmış çinar əsən mehdən asta-asta yırğalanaraq nazlanırdı.

Keçən aydan Seyfəl təsərrüfatını bir qədər böyütmüşdü. İki qoyun almışdı, on-on iki cins toyuq saxlayırdı. İndi həyəət-bacada Müşfiqə üçün də iş tapılmışdı. İlk günlər şəhərdən uzaq düşdüyündən qəribsəyən qadın artıq özünə məşğuliyət tapırdı, darıxmırdı.

Dünən Seyfəl atları dənizə çimdirməyə aparanda Qarabozun da onlara qoşulub getdiyini görə Müşfiqə gülümsəmişdi: “Bilmirəm bu kişidə nə hikmət var, heyvanları belə tezliklə özünə ram eləyir...”

Gecə, gündüz Seyfəl həyəətə çıxanda bura öz xoşu ilə gəlmiş “Qaraboz” çağırılı köpək quyruğunu bulayaraq bir boy atılıb düşürdü; tövləyə girəndə atlar geri çevrilib başlarını yırğalayır, kişnərti qoparırdı...

Müşfiqə zarafatla ona sataşır:

- Vallah, Seyfəl, sənün üzündə şeytan tükü var, – deyirdi. Əri ona ciddi cavab verirdi:
- At, it, bir də delfin dünyada ən ağıllı heyvanlardır. Onlar insanın məhəbbətini, nifrətini yaxşıca duyurlar. Bunun müqabilində də öz münasibətlərini göstərirlər.

Seyfəl atlarını çox sevirdi. O hələ Altrağaca getməzdən əvvəl bekar vaxtında uzun bir qamçı düzəltmişdi. Lakin Həsənəlinin həyətinə faytonu qoşub ilk dəfə yola çıxanda tək cə yüyənlərinin dartılmasından, əlinin tərpanişindən işlərini bilən bu zirək atları qorxutmağa, vurmağa hacət görməmişdi. Həmin axşam evə çatcaq qamçını param-parça eləyib tullamışdı.

“Mən belə ağıllı heyvanlara qırmanc qaldırmağa qıymıram!” – demişdi.

Bu gün axşamçağı atların tamaşasına gələn Kəblağanın tövlədə siqaretini tüstülədə-tüstülədə gəvəzə danışan görə Seyfəl dözə bilmədi:

- Çıx papirosunu bayırda çək! – deyə ona acıqlandı. – Tüstü heyvanlara ziyandır.

Kəblağa qızarıb pərt oldu:

- Emyoğlu, bu boyda siqaterin bu boyda heyvanlara nə ziyanı?.

Seyfəl bir az da səsini qaldırdı:

- Adə, başa düş ki, at dəmirdən düzəldilmiş maşın deyil! O da bizim kimi canlı, şüurlu məxluqdur... Anladın, ya yox?!.
- Anladım, emyoğlu... Daha qanuvı nös qaraldırsan. Ətövbə, bundan sonra qələt elərəm tövlədə siqaret çəkərəm!..

Sözlərinin Kəblağanın xətrinə toxunduğunu sifətindən oxuyan Seyfəl dediyinə peşman oldu, onun könlünü almağa çalışdı:

- Yaxşı... O fərsiz talış axırı borcunu verib qurtardı? – deyə soruşdu.
- Necə, bəyəm, emyoğlu? Pul-zad lazımdır sənə? Mən hazır qulluğunda! Övdə olmaz, maşınımı sataram.
- Yox... elə-belə maraqlandım.
- Həri. Borcunu verib qurtardı. Əncaq hələki u vərdi, vərməsə unnan yaxşı idi. Ölmüşdü Kəblağa, unda pul qoyeydi! Amma namxuda-maşallah, atlarunnan olmaz a... – Sonra o, tövlənin küncündə dəmir top çəkilməmiş toyuq hininə nəzər yetirdi.
- Emyoğlu, heç xoruz görmürəm bunların arasında. Məndə biri var, bax... yalan olmasın... – Kəblağa qarını irəli verib, əlini kəmərinin bərabərinə çəkdi, – bu boyda. Degirman xoruzu! Əjdaha şeydir! Uni bağışladım sənə!
- Yox... özüm tapıb alacağam... Sən zəhmət çəkmə...
- Didim, qurtardı! Xoruzun məndə!

Bu arada Seyfəlin yenə onun şikəst əlinə baxdığını gördü.

- Emyoğlu, danışım sənə bu sirri, elim nədən belə olub?..
- Danış... o məni çoxdan maraqlandırır.
- Əvvəl başdan uni diyim ki... Kəblağa sol ovcunu açıb Seyfələ göstərdi. – Bu nə pıçaq, nə də güllə yarasıdır. Mənim otuz beş yaşım var, hələ indiyəcən pıçaq yox a... heç bir qıyıq da batırmayıblar mənə. Neyçün ki, həlləm-qəlləm adam döğürəm.
- Mətləbə keç...
- Keçirəm də... emyoğlu. Kinodan qabaq bir jurnal göstərərlər, ya yox... Mən də elə... Məsələ belə olub: üzüm əyağuvun altında... inişil, təzə evlənmişdik. Yoldaşım Püstə xanım yalvar-yaxar elədi ki, ay Kəblağa, nə olar... hamısı şəhərə – tyatra, sirkə gedir, bir kərəm sən də apar məni. Nastrayenimun yaxşı vaxtına düşdü. Didim, dur geyin!

Qollarını sinəsində çarpazlayıb çinarın kötüyünə söykənmiş Seyfəl nəzərlərini ondan ayırmadan maraqla qulaq asırdı.

- Durdu, geyindi. Oturdug u talışa satdığım “mersedes”ə, bir baş şəhərə! Hara gedək, hara gedək – sürdüm heyvanxanaya. Soruşdum: “xoşun gəlir çaqqala, ayıya, meymuna baxmaqdan? Dedi, neçə aydır, səhərdən-əxşəməycən sənə baxıram, bəsim deyil?.. Gördüm, ay emyoğlu, ərağdan sora cigərim lap od tutub yanır içəridən. Burda da bir putulkə pivə vurdum. Başladığ, bu heyvan sənin, u heyvan mənim – tamaşa eləməyə: şir, pələng, canavar... Hamısı mur-mucul olub sıxılıblar bu qəfəslərin küncünə. Neyçün ki, buranın işçiləri uların payoxini yiyir, heyvanlar ac qalıb, heydən düşüblər. Baxırsan, yazıqların heç tərpenməyə taqəti yoxdur. Hə... gedə-gedə gəlib çıxdıq azman bir şirin qəfəsinin qabağına. Dədim, Püstə xanım,

buna yaxşı bax a... Əntiqə heyvandır. Şir gözlərini marıtdadı mənim üzümə. Mən də, eləmə tənbellik, əlimdəki paprusun u biri başını ağızıma qoyub, müştükündən filədim tüstüsünü bu şirin sifətinə. Püstə xanım dedi, eləmə! Qulaq asmadım, filədim. Köpəyoğlunun heyvanı, bu arada dalını çöndərib bizə sarı peşoladı yoldaşımın üstünə. Əynindəki ipək gəlinlik paltarı oldu eyzən murdar!..."

Söhbətin bu yerində Seyfəl özünü saxlaya bilməyib qəhqəhə çəkdi. Kəblağa davam etdi:

- Dedim, hə... sataşmağa adam tapmadun?! İndi sən şir ol, mən də Kəblağa! Birezdən... hələ yaxına gəlib sifətini bu yana çevirəndə... əlimi reşotkanın arasından salıb çəkdim qapazı başına. "Boyuvu yerə soxum mərifətsiz heyvan!!" Vaxsey!.. Bir də uni gördüm ki... sağ əlim şirin ağızındadır!.. Mən qışqırıram... u dartır. Əyağlarım yerdən üzülüb... Əjdaha şir idi! Səsə adamlar tökülüşüb gəldilər. Səs... küy, həşir... qiyamət... yoldaşım gördü işlər çox şuluqdur yapışdı mənim əyağlarımdan. Hindi şir u yana dartır məni, Püstə xanım bu yana. Qalmışam havada. Əgər başım keçsə reşotkanın arasından... şir, məni qarışıq Püstə xanımı da çəkib salır içəri. Oluruq qəfəsdə üç nəfər."

Seyfəl çoxdandı bu qədər ləzzətlə gülməmişdi. Kəblağanın həm dəhşətli, həm də baməzə söhbətinin bircə ifadəsini belə nəzərdən qaçırmırdı.

- Hə... Emyoğlu... – deyə faciəli fəlakətdən indicə yaxa qurtarmış kimi Kəblağa həyəcanla gövşüyə-tövşüyə davam etdi. – Ac şir ola, təzəgəlin Püstə xanım, bir də mən, iştahla yeyəcək bizi də... Bu vaxt uranın işçilərindən ipligi üzülmüş qarı, əlində süpürgə özünü yetirdi. Sonra bacarı şlank haçan işə düşdü, bilmədim. Ənvəlcə u qarı süpürgə ilə şirin başına vur ki, vurasan. Əlimi buraxmadı. Püstə xanım hələ də ayaqlarımdan bərk-bərk yapışib sallanmışdı. Şlankdan su püskürən kimi, hərif yavaş-yavaş ağızını araladı, birtəhər xilas oldum. Qəfəsin içində qan nohur bağlamışdı. Barmaqlarım sınıq şam kimi piltəsindən asılıb yellənirdi. – O, əlini irəli uzatdı. – Bu ovcumun içində... "Moskviç" ratiatorunun ağızı boyda deşik açılmışdı. Bu tərəfdən baxanda o tərəf görünürdü. Sonrasını Püstə xanım danışır ki, qoyurlar məni "skori-pomoşa" aparırlar bolnisaya. Bəzisi deyir qəhrəmandır, şirə qapaz çəkib, bəzisi deyir axmaq sərxoş olub... u yatan... düz altı ay sərəsər yatdım. Adama nə qədər iynə vururlar!.. hə... İndi qazanca qalmışam mən. – Kəblağa bir qədər susub səsinin ahəngini dəyişərək məzlum təzədə əlavə etdi. – Emyoğlu, hindi bilirsən bura nöş gəlmişəm?.. Atlara baxmaq-zaq bəhanədir. Keçən dəfə mən çox içmişdim... O gün adam döyüldüm ki... təxminən uzunqulağdım də... Ayılıandan sonra u ki, var danlamışam özümü... Axi mən nə bileydim lapdan sən qabağıma çıxaceksən! Bazarda görüşdüyümüzü deyirəm ey... Bəlkəm birez artıq-əskik danışmışam... gərək bağışdiyəsən məni...
- Hə... – Seyfəl güldü. – Sən onda kefli deyildin, keyfin kök idi.
- Ətövbə! Bundan sonra qələt elərəm içkidə həddi aşaram!..

Eyvandan Müşfiqənin səsi eşidildi:

- Seyfi! Qonağını da gətir, gəlin içəri. Hazırdır...
- Gedək! – deyə ev sahibi onun qolundan yapışdı. – Bu gün biz də qutab bişirmişik.
- Yox! – Kəblağa çırpınıb Seyfəlin əlindən çıxdı. – Lap bir saat bundan qabaq yemişəm.
- Adə, heç olmasa bir-iki dənə... Umsunarsan.
- Allah artıq eləsin!

Kəblağa “emyoğlu” tərəfdən arxayın olduqdan sonra köhnə “Moskviç”inə oturub tozanaq qaldıraraq getdi...

İkinci gün idi Seyfəl çarpayısını eyvana çıxarmışdı. Ona görə yox ki, tövlədəki heyvanlardan, hindəki toyuqlardan nigaran qalırdı. “Qaraboz” səhərdən bir gözü yatmış, bir gözü oyaq həyət-bacanın keşiyini çəkirdi. Arada hənirti eşitcək tez qulaqlarını şəkləyirdi, həmin səmti pusurdu...

Seyfəl gecələr açıq havada göyə, ulduzlara tamaşa etməkdən, ilbizlərin sükunətdə səs-səsə verərək lap uşaqlıqdan adət etdiyi yeknəsəq mahnılarını dinləməkdən olmazın zövq alırdı. Ciyərlərinə çəkdiyi təmiz, ətirli havadan canına, əzalarına rahatlıq süzülürdü, beyni dincəlirdi. Ancaq belə sakit vaxtlarda o, qıçındakı sümüyə dayanmış qəlpənin sızıltılı ağrısını daha aydın hiss edirdi, yuxusu pozulurdu, onu yatmağa qoymurdu. Bu gecə də belə oldu.

Sanki bədənində gizlənmiş, qanlı müharibənin yadigarı olan acı qəlpə Seyfələ həmişə bir şeyi xatırladırdı: “Yadımdan çıxartma! Arxayın yatma! Sənin bu sakit həyatın bir gün yenə pozula bilər. Onda göylər belə şəffaf, Ay, ulduzlar belə parlaq görünməyəcək. Hər yan qara buludlara, hissə, toza bürünəcək; gecələr belə sükunətli olmayacaq. Od-alov içində toplar, mərmilər, bombalar gurlayacaq... Vahimədən heç kim yata bilməyəcək. Aləmi bir anda dəhşət bürüyəcək... yer-göy, kəndlər, şəhərlər kufəkun olacaq... dəryalar çanax kimi yırğalanıb daşacaq... insanlar qırılacaqdır... onda sənin bu xanımından əsər-ələmət qalmayacaq. Faytonun yanıb külə dönəcək, atların torpağa gömüləcək.

Seyfəl səksəkədən diksinirdi, yata bilmirdi...

İndi də yuxusu ərsə çəkilməmişdi. Qalxıb çarpayıda dikəldi, ətrafa baxındı. Hardansa Şəfiqin sözləri yadına düşdü: “Ata, niyə gecikdirirsən. Özünə bu qədər əziyyət verirsən. Get biryolluq kəsdir, qəlpəni çıxartdır qıçından, canın dincəlsin. Bu sənin üçün nə çətin işdir ki!.. Oğlu haqqında danışdı. O, bunu etməli idi. Gecikdirməyin mənası yoxdu. Seyfəlin xəyalı işıq sürətilə geri uçaraq qırx il əvvəlki odlu-alovlu müharibə günlərinə qayıtdı. Yaralanmış qıçından qan sıza-sıza, ikiəlli atın boynunu qucaqlamış halda yəhər üstə keçirdiyi işgəncəli dəqiqələri təzədən yaşadı. Seyfəl belə möcüzə görməmişdi! At sanki ətrafında vıyıldayan güllələrlə yarışdı, onlardan geri qalmaq istəmirdi. Tərkindəki süvarini ölüm kabusunun vəhşətli caynağından qoparıb dördnala çapırdı. Seyfəl, altındakı köhlənin qarası yoxa çıxmış vahimə, təlaş dolu qabarıq ağ gözlərini xatırladı. Onlar necə də qorxulu idi! Genişlənmiş burun pərələri adi nəfəs deyil, od şırnağı püskürürdü. At, sahibindən yüz qat artıq həyəcan keçirirdi.

...Sonra nələr olmuşdu, bilmirdi. Səhərə yaxın gözlərini açanda...”

Birdən tövlədəki atları Seyfəlin yadına düşdü. Elə bil fövrən qıçının ağrısı kəsdi. Geyinib həyəətə çıxanda hənirtini hiss edən “Qaraboz” o dəqiqə qulaqlarını çatdı. Ay işığında sahibini kölgəsindən tanıyınca çəvik bir sıçrayışla dikəldi və səssiz-səmirsiz, quyruğunu bulayaraq onun ayaqlarına sürtündü.

Hindəki toyuqlar başlarını pırpızlaşmış pərquları arasında gizlədərək bəzisi tarda, bəzisi isə axşamdan küllənərək küncdə-bucaqda yatmışdı. Oyaq, təkcə Kəblağanın dünən gətirdiyi mərcan gözlü, qırmızı sallaq pipikli, əlvən xoruz idi. O, Seyfəli görəndə kimi qalxdı, döşünü qabağa verib boynunu uzadaraq qaqqıldaya-qaqqıldaya şahanə bir yerişlə hində gəzinməyə başladı. Seyfəl tövləyə girdi. Bura qaranlıq idi. Qapının haşiyəsindəki düyməni basıb işığı yandırdı. Atlar gümrəhliklə fırxırdı, qoyunlar tənbel-tənbel mələdi.

- Hə... siz də yatmamısınız?... – deyə Seyfəl atasından qalan vərdişlə heyvanlara müraciət elədi. – Mənim qıçım sancır... sizə nə olub?.. – O, atların boynunu qucaqladı, üzünü onların başına söykədi. – Qoy oğlum Şəfiq gəlsin, gedib müharibədən qalan qəlpəni çıxartdıracağam qıçımdan. Ondan sonra evdə oturmaq yoxdur. Abşeronu kəndbəkənd gəzəcəyik sizinlə. Şəhərə gedəcəyik. Müşfiqəni də özümüzlə aparacağıq. O, hələ mənim faytonuma minməyib...

Seyfəl atların böyrünü, sağrısını şappıldadı, sonra sığal çəkə-çəkə yenə danışmağa başladı:

- Mənim ağıllı heyvanlarım. Heyf ki, sizin sayınız getdikcə azalır. Əvvəllər bu tərəflərdə çox idiniz. Kəndin hər həyəətində bir-iki at saxlardılar. İndi... Abşeronda sizi barmaqla saymaq olar. Niyə taleyiniz belə gətirdi, bilmirəm. Allahın bir para lazımsız cücülərinin, kərtənkələlərinin, tısağalarının adını “Qırmızı kitab”a salırlar, onları qoruyurlar, nəslini artırır... amma siz bədbəxtlər bu boyda Azərbaycanda yox dərəcəsinə enmisiniz heç haqqınızda fikirləşən yoxdur! Qəzetlər də tez-tez yazırlar ki, müharibədə fədakarlıq göstərənlər unudulmur. Bəs siz?! Diliniz, arxanız olsaydı, haqqınızı tələb edərdiniz. İndi başsaxladı dünyasıdır! Bəzən ləyaqəti olmayan arxalarını irəli çəkirlər, onlara ad verirlər, vəzifə tapşırırlar. Məsələn, pünhanda başqasının arvadı ilə əxlaqsızlıq edib, zahirdə qeyrətdən, namusdan dəm vuran Firudin Zöhrabov kimiləri!...

Evdə işıq yandı. Müşfiqə oyanmışdı. Seyfəl həyəətə çıxdı.

Dan sökülürdü...

Cərrahiyyə əməliyyatı Seyfəlin düşündüyü qədər də ağır keçmədi. İki gün xəstəxanada yatdıqdan sonra qıçını yarıb qəlpəni çıxardılar.

- Çox gecikdirmişdiniz, – deyə həkim işini qurtarıb əllərini yuyanda Şəfiqə bildirdi. – Çalpaq sim yeritmişdi.

Bu səhər Seyfəl qoltuq ağacının köməyi ilə xəstəxananın həyətidə gəzinirdi. Saqqalını təzəcə taraş eləmişdi. Çöhrəsi soluxmuşdu. Həkimlərin müşahidəsidir. "Xəstəxanada qadınların aynaya baxması, kişilərin üzünü qırması sağalmağın birinci əlamətidir".

Bədəninə xilas edilən dəmir parçasını Seyfəl yaylığının ucuna düyünləyərək cibində saxlayırdı. Hərdən açıb baxır və düşünürdü: "Qırx ildi bu mənim rahatlığımı pozurdu... Qıçımdan yox, başımdan, ürəyimdən dəysəydi, yəqin ki, çoxdan ölmüşdüm..." Sonra yanına gələn oğluna, gəlininə dedi: "Sən dünyanın işinə bir bax, quşdan tutmuş pələngə qədər, xırdalı böyükü bütün heyvanları öldürməyə ta qədimdən bircə silah icad olunub – tüfəng! Onlar üçün daha başqa şey fikirləşməyiblər. Məni də məhv etməyə elə bu balaca qəlpə kifayət etdi. Ancaq gör insanlar insanları qırmağa baş sındırıb daha nələr tapıblar: cürbəcür bombalar... raketlər... reaktiv təyyarələr... Perşinq – merşinq..."

Qayınatasının həyəcanlı danışığını görən Fidan söhbəti dəyişmək üçün araya söz atdı:

- Papa! Sənə təzə bir xəbər. Sırağa gün iki ağ göyərçin...

Şəfiq tez əlavə etdi:

- Hə... Biri erkək, biri maya...
- Gəlib qondular bağımızdakı çarhovuzun qırağına. Mama onlara dən atdı, qabaqlarına su qoydu...

Şəfiq söhbəti tamamladı:

- Üçüncü gündür uçub heç yana getmirlər. Özləri də elə yaraşlıq göyərçinlərdi ki!..

Seyfəl biğinin altda qımışdı.

- Xoş gəliblər. Onların ayağı yəqin ki, yüngül olar...

Qəlpə yarası hələ tamamilə sağalmamış Seyfəl həkimdən onu evə buraxmasını xahiş elədi. Üstəlik zarafatından da qalmadı.

- Xətrinizə dəyməsin... Vallah, başqalarını bilmirəm, mənim üçün palataları dərman qoxuyan xəstəxanada müalicə olunmaqdan daha, təbiətin qoynunda öz bağımın təmiz havasında ölmək yaxşıdır. Buraxın gedim.

Əslində isə atları üçün darıxmışdı.

...Kişi darvazanın önündə maşından düşəndə elə bil nağıllarda, əfsanələrdə eşitdiyi cənnətin qapısına çatdı, dünyaya ikinci dəfə gəldi...

Evlərinə keçməzdən qabaq aynabənddə oturub Müşfiqənin təzədən çayından içdi. Və gözləri ilə arayaraq həyətdəki yamyaşıl, sıx yoncalıqda otlayan göyərçinləri tapdı.

Seyfəl qalxıb tövləyə getmək, atlara sığal çəkmək, sonra bağda, bostanda əkdiklərinə baxmaq, tingləri sulamaq istədi.

Ancaq... böyründəki divara söykədiyi əsasını görcək yadına düşdü: ona hələ gəzmək, işləmək yaramazdı. Müşfiqə sanki ərinin ürəyindən keçənləri sifətindən oxudu:

- Seyfi, narahat olma, – dedi – bostana, ləklərə srağa gün mən, bu səhər Şəfiqlə gəlin doyunca su vermişik.

Kişinin gözləri güldü.

EPILOQ

Qocalıq həyatın nə olduğunu dərk etmiş cavanlıqdır. Seyfəl də bu dünyada az görüb götürməmişdi. Arxada qalan illəri uşaqlıqda addımlarla, gənclikdə at belində, ahıl çağlarında maşında sükan arxasında, rezin təkərlər üstə keçərək gəlib bu günə çıxmışdı. Saç-saqqal ağartmışdı. Ancaq hələlik gözlərinin nurunu, qollarının qüvvətini, dizlərinin taqətini itirməmişdi. Son zamanlar bağ-bağat, at, fayton, onu bir az da gümrahlaşdırmışdı. Yaşamaq eşqini artırmışdı. Qırx il rahatlığını pozan qəlpə, qıçından çıxarıldıqdan sonra o, sanki təzədən doğulmuşdu. Gecələri rahat yatırdı, yaxşı yuxular görürdü. Əvvəllər qaradınmaz olan Seyfəl indi dəyişmişdi; Müşfiqə ilə uzun-uzadı şirin söhbətlər edirdi. Həkimlər sanki bədənindən o acı qəlpəni deyil, beynindən müharibənin dəhşətli fikirlərini də qoparıb atmışdılar. Yuxularında tez-tez ağ göyərçinlər uçurdu. Seyfəl sabahına baxanda qarşısında pirani lakin qıvraq bir qoca dayanırdı. Bu özü idi! Yanında da birçəkləri ağarmış, yarım əsrin vəfalı ömür candaşı nəcib Müşfiqə qarı... Biri baba... biri nənə. Şəfiqi ərsəyə yetirmişdilər, indi növbə nəvələrin olacaqdı.

Yaxşı ki, həyatın qayğıları tükənməzdir. Yoxsa qocalar üçün yaşamaq öz mənasını itirərdi. Hər dəfə atlarına baxanda, onların kişnərtisini eşidəndə Seyfəl fikirləşirdi: “Bunlar olmasaydı, torpaq, insan nə qədər miskin görünərdi! Yaranmışları yaşatmaq bizim müqəddəs borcumuzdur...”

Səhər erkən o, gözlərini açcaq Müşfiqə sakit addımlarla çarpayısına yaxınlaşdı. Mehriban, mülayim bir səslə:

- Gecəni necə yatmışan, Seyfi? – soruşdu.

Kişi dikəldi. Yalın ayaqlarını başmaqlarına keçirib təbəssümlə dedi:

- Uşaq kimi qaçırdım yuxuda, Müşfiqə! Həkimlər sağ olsunlar, məni təzədən dirçəlttilər.

Müşfiqə aldığı cavabdan məmnun halda mətbəxə keçdi. Çay dəmləyib yenə ərinin yanına qayıtdı:

- Fidanın əl-ayağı ağırlaşmış... Sabahdan daha işə çıxmayacaq, istəyirəm gətirək onu bizimlə bağda qalsın... – dedi.
- Lap yaxşı.

Bayırda Kəblağanın xoruzu boğazını yırtaraq ucadan banlayırdı. Seyfəl gecədən böyründəki stulun söykənəcəyindən asdığı paltarını götürüb geyinməyə başladı.

– Əlbəttə, Fidan burda qalmalıdır, – dedi və eyvana çıxdı.

Ətrafı xoş yonca ətri bürümüşdü.

O, addımları ilə şəbnəmli qumda dərin izlər sala-sala evin dalına keçdi.

Bağlar yaşıllıq içində şellənirdi. Meynələr, pişraz üzüm salxımları ilə yüklənmişdi. Ağaclar da yarpaq sanı əncir vardı. Heyva, nar, alma çoxdan yetişmişdi. Bu meyvələrin əsl yeməli vaxtı idi.

Payızda Seyfəlin xəndək atıb saldığı bostan yaxşı bəhər gətirmişdi. Qızmar qum üstə sərinləmiş tağlardakı Corat qovunu, Zirə qarpızı onun soraqlaşib çətinliklə tapdığı nadir tumlardan göyərmişdi. Buna o hər şeydən çox sevinirdi. Əgər köhnə çeşid təzə yerdə öz keyfiyyətini tamam saxlamışdısa... Seyfəl yengidə həmin qovunun, qarpızın tumunu bütün Abşeronu yayacaqdı. Torpağın qədrini, qiymətini bilən bağçılar üçün bu onun ən böyük xeyrxahlığı olacaqdı!

Kudu, balqabaq hələ kal idi. Onların yetişməyini bağ mövsümünün axırınadək gözləmək lazımdı.

Ləklərdə kollardan asılmış pomidoru, badımcanı isə Müşfiqə çoxdan yığdı...

Seyfəl bostana girdi. Dadını, tamını yoxlamaq məqsədilə bir qovun, bir qarpız dərdi; həyətdə toyuqlara su, dən verən arvadının yanına gəldi. Qadın fürsət gözləyirmiş kimi, neçə gündən bəri ürəyində gəzdirdiyi sevincini gizlədə bilmədi. Astadan ərinə eşitirdi:

– Şəfiq deyib, oğlum olsa, adını Əziz qoyacam...

Seyfəl zarafata keçdi:

– Onda çalışmaq lazımdır oğlan olsun!

Səhər-səhər ər-arvad qəhqəhə çəkərək ləzzətlə güldülər.

Xəzərin üstündə günəşdən od tutub yanan qızılı üfüqlər göz qamaşdırırdı. Seyfəlin bugünkü xoş əhvalı Müşfiqəyə də siraət etmişdi. Bunu onun baxışlarından oxumaq çətin deyildi. Həm də Abşeron bağlarının ab-havası çoxlarının könlünü açır, canına yüngüllük gətirirdi, üstəlik bu səhər Seyfəlin həyətdə qəribə, səs-küylü bir mənzərə yaranmışdı: hində xoruz banlayırdı... toyuqlar qaqqıldaşırdı... Tövlədəki qoyunların mələməsi atların finxırtısına, kişnərtisinə qarışmışdı. Hərdən “Qaraboz” da yerində atılıb düşərək hürürdü. Heyvanların yemlənmək vaxtı idi...

Seyfəl arzusunda çoxdan olduğu bu səsləri eşitməkdən nəşələnirdi. Burada ikinci, yeni bir həyat yaranmışdı. Elə bil keçmişə – ata-anasının sağlığında yaşadığı gənclik illərinə qayıtmışdı. Seyfəl cavanlaşmışdı!

– Göyərçinlər hanı, Seyfi? – deyə qadın maraqlandı. – Görmürəm onları...

Seyfəl səmaya baxdı:

- Göyərçinlər uçurlar.

Nahardan sonra atları çölə çıxarıb faytonu qoşanda o, Müşfiqəyə dedi:

- Geyin, hazırlaş. Mən də qanaqlanmışam. Bu gün Fidanın dalınca səninlə şəhərə uçmaq istəyirəm.

Qadın gülümsünərək sakit-sakit onu süzdü.

- Bəs ev-eşiyi, həyət-bacanı kimə tapşırırsan?
- Qaraboza.

Müşfiqə nə fikirləşdisə, dinməzəcə yataq otağına keçdi. Üzünü görmədiyi qayınanasının elə bu fayton üçün toxumuş olduğu pəyandazı və balaca xalçaları camaxatandakı yorğan-döşəyin arasından çıxarıb həyətdə çırpmağa başladı. Ətrafı kəsif naftalin iyi bürüdü. Seyfəl qadının niyyətini başa düşdü...

Allı-güllü döşəklər faytonun görkəmini tamam dəyişdi.

...Bir azdan ər-arvad yüngül yay paltarında yola düşməyə hazır idi. Müşfiqə qoltuğunda sovqatı qalxıb dal oturacaqda, küncdə əyləşdi. Seyfəl zəncirini açıb Qarabozu həyətdə buraxdı. Sonra atların başını çəkərək faytonu darvazadan çıxardı. Dəmir qapını arxadan kilidlədi. Arvadının yanında öz çevikliyi nüməyış etdirirmiş kimi uşaq cəldliyi ilə qozlaya qalxdı. Əlini tərpedincə "tərlanlar" yerindən oynadı. Sərin meh Müşfiqənin arxaya darlanmış gümüşi saçlarına ehmalca sığal çəkdi və qadının qəlbini qəribə, xoş hisslər çulğadı.

- O qoltuğundakı nədir, aparırsan, – deyər Seyfəl qadının sovqatına işarə etdi.
- Bir qutu şokoladdır. Gəlini təbrik edəcəm.

Bağlarından ayrılıb kənd yoluna burulanda qarşıda iki çadralı arvad atqulağı gedirdi. Fayton yaxınlaşanda onlar çevrilərək geri baxdılar. Çətir altda oturmuş geyimli-kecimli Müşfiqəni görüb əda ilə göz-qaşlarını oynatdılar. Yanlarından ötən minik maşını seyrəlcək onların dediklərini Seyfəlin qulağı aldı.

- Görürsən də... xalxın arvadları "AU" faytonda gəzir!..
- Bəxtəvər! Sağ əli bizim başımıza!..

Atlar çapdıqca nallardan qopan səslər darısqal döngələrin daş-divarlarına əks-səda verirdi. Bazar yanından ötəndə köhnə bir "Moskviç" ləngiyib faytonun bərabərində dayandı.

- Salam, emyoğlu! – deyən Kəblağanın sifəti açıq pəncərədən göründü. – Şəhərə gedirsüz?

Seyfəl gülümsəyib başını tərpeddi:

- Bəli.
- Namxuda-maşallah, bu gün yaman maya qoymusan faytonuva, əla bəzəmişən ey!.. Yaxşı, xoruz neyləyir a?..
- Banlayır...
- Dedim sənə də... Unnan olmaz! Əjdaha xoruzdur! Yaxşı yol, emyoğlu, yubanma...

Sonra qarşılıqlarına səliqə ilə geyinmiş qaraşın bir cavan çıxdı. O, əllərindən tutduğu balaca uşaqlarını parkın kölgəliyində gəzdirdi.

Seyfəl arvadına tanışlıq verdi:

- Bu bizə yaxın qohum olan Məhəmməd kişinin fərzəndi Baladayı müəllimdir. Çox zəhmətkeş adamdır. Oğlunun adı Mahirdir, qızının adı Fəridə... Yaxşı da rəssamlığı var.
- Salam bibioğlu! – deyə Baladayı elə uzaqdan əl eləyib, xəbər aldı: – Tutum tutub?

Seyfəl başını tərpədərək ona razılığını bildirdi:

- Bəli... Əlin yüngülmüş, müəllim!..
- Qoy iş-gücdən başım ayılsın, gəlib sənin faytonda yaxşı bir şəklini çəkəcəyəm, bibioğlu – deyə Baladayı xəbərdarlıq elədi.

Ayrıldılar. Fayton şəhərə yollandı.

Atlarda kef vardı! Seyfəl qozlada oturanda həmişə onları müşahidə etməkdən həzz alardı. Bu ağ “tərlanlar” faytona qoşulub yola çıxcaq ərköyün böyümüş övladlar kimi dinc durmurdular. Gah bir-birinə dişləm atır, gah başlarını aşağı-yuxarı yırğalayaraq yallarını yelləndirir, gah da uzun quyruqlarını oynadırdılar. Bəzən də bu hərəkətlərdən bezikərək xamutdan hərə boynunu bir tərəf dartır, finxıra-finxıra dördnala çapırdılar.

Müşfiqənin heç gözləmədiyi halda Seyfəl birdən özündən çıxdı. Qozlada dikələrək qayış yüyənləri havada, atların başı üstündə bir neçə dəfə qaldırıb-endirdi:

- Hə!.. Tərpənin mənim qoçaqlarım! – deyə bərkdən çığırdı. Fayton yerdən götürüldü. Müşfiqə qorxdu:
- Seyfi, neyləyirsən?!. Cavanlığın yadına düşüb yoxsa?!. Heyvanları niyə qovursan?..

Kişinin dala baxmadan verdiyi cavabı yel ağzından qapdı:

- Ata dost kimi bax, düşmən kimi çap! – deyiblər.

“Tərlanlar” qulaqlarını çatıb buğlana-buğlana elə sürətlə yorturdular ki, görənlər heyran qalırdılar. “Taksi” sürücülərinin bəzisi qozladakı bu ağ köynəkli, başıaçıq faytonçunu həmkarlarından kiməsə oxşatdıqlarından maşınlarını yavaşdırıb zənlə ona baxırdılar.

Şəhərə girəndə motosikletin böyründə şalban sayacağı dikəlib dayanmış avtomobil müfəttişi Ərəbzəngi kimi Seyfəlin qabağını kəsdi. Əl qaldırıb onu saxladı. Atlar köpüklənmişdilər.

- Nə oldu ki, ay Seyfi? – deyə Müşfiqə təşvişlə xəbər aldı...
- Heç nə.

Seyfəl faytondan enib müfəttişə tərəf getdi. Leytenant rütbəli bu şəxs əvvəlcə rəsmi qaydada sağ əlini furajkasının günlüyünə qaldıraraq ona salam verdi. Sonra nəzərləri ilə kişini ayaqdan başa süzdü:

- Nə xəbərdir? – deyə haçandan-haçana leytenant qəzəblə qarşısındakından soruşdu. Seyfəl halını pozmadı; işin axırını gözlədi.
- Niyə qovurdunuz maş... faytonu?
- Saatda neçə ilə gedirdim ki?..
- Onu siz bilərsiz!..
- Mənim spidometrim yoxdur... İki at gücündə olan faytonun nə sürəti...

Leytenant fikrə getdi, ayrı söz tapmadı:

- O yanındakı qadın kimdir?
- Adamışkəm!
- Nə?!

Seyfəl avtomobil müfəttişlərinin sürücülərlə insafsızlıq elədiyini çox görmüşdü. Ancaq indi öz kefinin kök vaxtında başqasının qanını qaraltmaqdan vaz keçdi. Ancaq kor tutduğunu buraxmayan kimi leytenant da əl çəkmək istəmədi:

- Sənədlərinizi göstərin!

Seyfəl köynəyinin döş cibindən çıxardığı bir dəstə vəsiqəni, arayışı ona uzatdı:

- Buyur!

O tərəfdə atların asfalta peyinlədiyi müfəttişin gözündən yayınmadı.

- Bəs sizlər necə? Texniki baxışdan-zaddan keçmirsiniz?.. – soruşdu.

Seyfəlin çal bığları titrədi.

- Bil, yadında saxla: Bütün Abşeronda təbərrik üçün bir dənə fayton var – o da mənədir. Bu nəqliyyat növünün texniki sazlığına Seyfəl Əziz oğlu cavabdehdir!

Leytenant gözlərini döydü:

- O kimdir?
- Bəndəniz!

Daş qayaya rast gəlmişdi.

- Yaxşı bəs... onun üçün neyləyək?.. – deyə müfəttiş küçənin ortasındakı peyinə işarə elədi. Hirsindən Seyfəlin dişli bağırsaqlarını kəsdi. Sözü açığı deməkdən dilini saxlaya bilmədi:
- Belə görürəm sənin qarnının ağrısı var!

Müfəttiş özünü eşitməməzliyə qoydu.

- Vətəndaş, şəhərin mərkəz küçələrində sürəti altmışdan yuxarı qaldırmaq qadağandır! – deyib sənədləri sahibinə qaytardı.

Elə bu vaxt əlində məktəb çantası olan balaca bir oğlan onlara yaxınlaşdı.

Seyfələ üz tutub yalvarıcı tərzdə xəbər aldı:

- Əmi, icazə verərsiz o peyini yığıb aparım? Biz məktəbimizin botanika guşəsində cürbəcür güllər yetişdiririk... Onların dibinə tökəcəm...

Qolundan yapışaraq, Seyfəl uşağı atların yanına gətirdi. Faytonda oturub bayaqdan onu gözləyən Müşfiqədən dinməzəcə şokolad qutusunu aldı.

- Nə olub, ay Seyfi? – deyə qadın nigarançılıqla dilləndi.
- Heç... tanışdı, söhbət edirik... – o, uşağa sarı döndü: – Əziz bala, portfelini mənə ver.

Heç bir şey anlamayan oğlan tez əlindəki çantayı ona uzatdı.

Müşfiqə də boylanıb ərinin nə edəcəyi ilə maraqlanırdı.

Seyfəl qutunun içindəki şokoladları uşağın çantasına boşaltdı.

- Al. Bunları sinifdəki yoldaşlarına paylarsan. Özün də yeyərsən... – dedi. Sonra atların altına əyilərək həmin qutuya peyini yığıb qapağını örtüdü:
- Bunu da apar, tök əkdiklərinin dibinə, yaxşı güllər açsın sənin üçün...

Uşaq qutunu aldı. Təşəkkür edib sevincək uzaqlaşmaq istəyəndə Seyfəl onu saxladı:

- İndi hara gedirsən, əziz bala?
- Məktəbə.
- Otur faytona, aparım səni.

- Yox, əmi, məktəbimiz o yanda, uzaqda olur. Mən trolleybusa minəcəm...

Seyfəl ikiəlli onun belindən tutub qozlaya qaldırdı. Sonra özü də qalxıb yanında əyləşdi.

Fayton yerindən tərpənəndə oğlan sevindiyindən mehribanlıqla Seyfəlin böyrünə qısılib soruşdu:

- Əmi, siz nədən bildiniz mənim adım Əzizdir?

Arxadan Müşfiqə də bu sualı eşitdi. Seyfəl qımıışdı, gözlərinin ətrafını xırda qırıqlar bürüdü. Sonra uşaq dilində oğlana cavab verdi:

- Bunu bilməyə nə var ki!.. Çünki mən babayam... Sən də mənim nəvəmsən... Nəvələrin isə hamısı əziz olur, babaları üçün...

İnanmırsan, o nənədən xəbər al.

Müşfiqə köks ötürüb, fərəhlə güldü:

- Seyfəl baba düz deyir, əziz bala.

...Axşam üstü fayton öz doğma sənişinləri ilə yenə Abşerona qayıdırdı...

1983 dekabr – 1984 may